

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra slovanských jazyků a literatur
Oddělení českého jazyka a literatury

DIPLOMOVÁ PRÁCE

K počátkům Jiráskovy historické prózy
z hlediska žánrové interference romantismu
a realismu (Zámecký hejtman, Viktora, Na
dvoře vévodském)

Vypracovala: Bc. Petra Cínová
Vedoucí práce: prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.

České Budějovice 2015

Poděkování:

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu mé diplomové práce, panu prof. PhDr. Miloši Zelenkovi, DrSc. za poskytnutí cenných rad a informací, zejména v oblasti výběru zdrojů, za nasměrování cíle mé práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice, 20. dubna 2015

.....
Petra Cínová

Anotace

K počátkům Jiráskovy historické prózy z hlediska žánrové interference romantismu a realismu (Zámecký hejtman, Viktora, Na dvoře vévodském)

Diplomová práce se soustředí na analýzu Jiráskových raných próz z hlediska žánrového prolínání romantických a realistických prvků a pokusí se přispět k hlubšímu poznání autorových tvůrčích počátků na přelomu 70. a 80. let minulého století. Jirásek se stal prototypem českého kritického realismu s historickými látkami, přesto se v jeho tvorbě až do 80. let udržují romantické kompoziční postupy a motivické okruhy. Právě tyto romantické aspekty z Jiráska učinily „lidového“ spisovatele a paradoxně přispěly k jeho celonárodní oblibě. Práce zároveň zachytí recepční osudy vybraných děl, resp. hodnocení dobové kritiky a též se zaměří na reflexi jeho odrazu v tehdejší korespondenci.

Abstract

To the beginnings of Jirasek's historical prose from the point of view of the genre interference of romanticism and realism

This diploma thesis focuses on analysis of Jirasek's early prose from the point of view of genre overlap of romantic and realist elements. One of the aims of this thesis is to contribute to deeper knowledge about author's creative beginnings at the turn of the 70s and 80s in the last century. Even though Jirasek became a prototype of Czech critical realism with historical topics, romantic compositional techniques and thematic spheres were still present in his works up to 80s. These romantic aspects contributed to the fact that Jirasek became a „folk“ writer and paradoxically contributed to his nationwide popularity. This thesis also reflects reception destinies of chosen works, or more precisely evaluation of criticism of that period and also focuses on reflection of his correspondence.

Obsah

1 Úvod	7
2 Český historický román	9
2.1 Historický román v systému genologických kategorií	9
2.2 Hledisko časového odstupu	10
2.3 Hledisko tematické	11
2.4 Hledisko vzájemného poměru historických faktů a autorské fikce	12
2.5 Hledisko kompoziční	14
3 Vývoj historického románu	15
4 Alois Jirásek	20
4.1 Rodiče a sourozenci Aloise Jiráska	20
4.2 Mládí a studia	22
4.3 Láska a manželství	23
4.4 Jiráskovy pokusy literární	26
4.5 Jižní Čechy v díle Jiráskově	29
5 Alois Jirásek v zrcadle kritiky	31
6 Rozbory děl	37
6.1 Zámecký hejtman	37
6.2 Viktora	49
6.3 Na dvoře vévodském	58
7 Závěr	68
8 Seznam literatury	72
9 Seznam příloh	75

1 Úvod

Tématem této diplomové práce je *K počátkům Jiráskovy historické prózy z hlediska žánrové interference romantismu a realismu*, přičemž jsou pro danou analýzu vybrána tři stěžejní díla - *Zámecký hejtman*, *Viktora* a *Na dvoře vévodském*. Volba tohoto tématu nebyla nikterak složitá, neboť literatura 19. století ve mně vzbudila nemalý zájem již během mé povinné školní docházky, přičemž má pozornost směřovala vždy ke dvěma významným osobnostem, jimiž je Božena Němcová a Alois Jirásek. Je to překvapivé, ale v této práci se zmiňujeme nejen o Aloisovi Jiráskovi, ale také o Boženě Němcové, neboť při analýze jedné z vybraných próz se věnujeme i její postavě.

Český prozaik, dramatik a politik Alois Jirásek byl významným představitelem českého realismu 19. století a průkopníkem historického realistického románu. Těžko bychom dnes hledali člověka, jenž by jméno tohoto vlivného spisovatele neznal, poněvadž právě Jirásek má na svém kontě nespočetné množství pověstí, legend, dramát nebo také historických románů. Vedle těchto významných prací se může ještě autor pyšnit několika menšími či drobnými pracemi, jež psal ve svých počátcích své tvorby. Ačkoli nejsou tyto práce veřejností tolik známé, zaslouží si naši pozornost stejně jako jeho práce obsáhlejší. Právě těmto menším prózám, v nichž se Jirásek pohyboval převážně v oblasti tvorby romantické, se věnuje tato práce. Na základě vybraných textů se pokusíme vymezit hranice Jiráskovy tvorby romantické, jež postupně přechází k té realistické, přičemž si klademe za cíl tyto menší práce v podobě historických románů dostatečně prozkoumat a představit tak Jirásku nejen jako skutečného romantického spisovatele, ale také jako obyčejného a skromného člověka.

Diplomová práce je obsahově rozdělena do čtyř hlavních kapitol, které jsou dále děleny do podkapitol. V úvodní části se zabýváme termínem historického románu, přičemž zmiňujeme několik důležitých hledisek, jež jsou při jeho vymezení důležité. K této části nám budou velice přínosné publikace Blahoslava Dokoupila *Český historický román 1945-1965* a *Genologie a proměny literatury* Iva Pospíšila. Druhou podrobnější kapitolu tvoří vývoj historického románu, jenž byl rovněž dokonale popsán v publikaci Blahoslava Dokoupila. Na tuto část navazujeme

osobností Aloise Jiráska a jeho tvorbou. Pozornost přitom věnujeme jeho rodičům a sourozencům, jeho studiím, neopomíjíme ani jeho manželství, první jeho pokusy literární a v neposlední řadě se zabýváme ostrou kritikou, již bylo našemu spisovateli tolik ublíženo. U této kapitoly vycházíme především z díla spisovatelky Jaroslavy Janáčkové *Alois Jirásek Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, dále z publikace *Roky Aloise Jiráska* od Miloslava Novotného či z vydání Zdeňka Pešata *Boj o Aloise Jiráska v zrcadle kritiky*, jenž se zabýval právě onou kritikou směřovanou k Jiráskovi. Největší část práce zaujímá kapitola následující, která je věnována samotné analýze jednotlivých děl. Zde kromě pramenů vycházíme z několika dalších prací autorů, jež se nějakým způsobem k daným dílům vyjadřují a jež nám pomohou nalézt charakteristické rysy Jiráskových prvotin. Mezi tyto autory patří opět Zdeněk Pešat, Jaroslava Janáčková nebo práce kolektivu autorů v čele s Janem Mukařovským.

V závěru této práce se pokusíme o celkové shrnutí Jiráskových próz spolu s charakteristickými a zásadními motivy, jež v těchto třech drobných prózách použil a jež dosvědčují, jakým romantickým spisovatelem na počátku své tvorby doopravdy byl.

2 Český historický román

Historická próza zaujímala v české literatuře vždy důležitější místo než v literaturách evropských, což je dáno především potřebou utlačeného národa opřít se o mravně povzbudivé příklady velké národní minulosti a potřebou čerpat z historie posilu i poučení. Přestože se obrozenská koncepce historické prózy s dominující funkcí národně uvědomovací ve 20. století postupně měnila, historická tematika, která byla spjatá už od dob Tylových a Jiráskových pevně s národními tradicemi, zůstala i nadále jednou z nejvýznamnějších oblastí literární tvorby. V této próze se odrážela nejen proměnlivost politické situace, ale i posuny v dobových kánonech, vkusu a nárocích „společenské objednávky“.¹

Oblast historické prózy je velmi vhodným terénem, v němž jsou zkoumány vztahy mezi námětem a obsahem díla, mezi látkou a jejím estetickým zpracováním. Právě ona historická tematika vyvrací názor o tom, že aktuálním se dílo může stát pouze tehdy, pokud zachycuje nejaktuálnější tvář světa. Historické próze se věnovalo značné množství autorů a jinak tomu není ani v současnosti. Pohled do literární minulosti může být inspirací i pro dnešní dobu, a to jak pro literární kritiku, tak též pro uměleckou tvorbu samotnou.²

2.1 Historický román v systému genologických kategorií

Základním problémem genologie je členění a třídění žánrů. Podle I. Pospíšila je v genologickém bádání prvním a nejdůležitějším krokem teoretické konstituování žánru, jež vlastně souvisí s otázkami žánrových hranic. Existuje samozřejmě nesčetné množství interpretací románové kroniky, přičemž nejdůležitější rysy kroniky jsou spatřovány v těchto bodech: *1. příběh je vystavěn chronologicky; 2. postavy se nevyvíjejí, ale projevují; 3. syžet se skládá z komponentů, jež nejsou bezprostředně kauzálně propojeny.*³

---

¹ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945-1965*. Praha: 1987, s. 6.

² Tamtéž, s. 7.

³ POSPÍŠIL, I. *Genologie a proměny literatury*. Brno: 1998, s. 22-23.

V literární kategorii zvané román označil Blahoslav Dokoupil lyriku, epiku a drama termínem literární druhy, román, povídku a novelu termínem žánry a jednotlivé typy románu termínem žánrové formy. Členění románového žánru a na žánrové formy se nejčastěji realizuje podle obsahových hledisek. Dokoupil se však domnívá, že každé z hledisek má své reálné opodstatnění a může být kdykoli užitečné pro analýzu literárního materiálu. V žánrovém povědomí je oblast historického románu dána především aspektem časového odstupu. Proto bývá za historický román považováno jakékoli dílo, jehož děj se odehrává ve vzdálené minulosti. Přesto musíme zmínit, že pocíťované hranice mezi jednotlivými románovými typy nejsou nijak přesné ani stabilní.⁴ Podle Pospíšila je velice obtížné najít vnitřně žánrová kritéria z důvodu obrovského množství textů, proto se v posledních letech více uplatňovalo kritérium literárního časoprostoru.⁵

2.2 Hledisko časového odstupu

K tomu, abychom mohli určit hranice mezi románem ze současnosti a románem historickým, můžeme přistupovat podle J. Hrabáka buď z hlediska autora, nebo z hlediska čtenáře. Samozřejmě spatřujeme zjevný rozdíl v tom, píše-li o nějaké historické události autor, který ji sám prožil, nebo autor, který ji poznal jen zprostředkovaně. Stejně tak je ve velmi odlišné, pokud čte takový román pamětník, nebo někdo, kdo se opírá pouze o cizí svědectví. Nicméně pro literárněvědné bádání má význam pouze hledisko první. Z toho můžeme vyvodit, že historický román vzniká tedy tam, kde chybí přímá, osobní zkušenost autora.⁶ Hranici mezi románem historickým a románem ze současnosti nemůžeme tedy chápat jako jednoznačnou, spíše se dá hovořit o postupném a pozvolném přechodu z jednoho typu do druhého. Mezi nimi vznikne jakási pomezí oblast, jež Dokoupil označuje jako *sféru románu retrospektivního*. K určení hranic mezi románem historickým a retrospektivním slouží časový odstup šedesáti let. Teprve po této době se pro společnost stávají události doby historií uzavřenou a zhodnocenou.⁷

---

⁴ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945-1965*. Praha: 1987, s. 14-15.

⁵ POSPÍŠIL, I. *Genologie a proměny literatury*. Brno: 1998, s. 24.

⁶ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945-1965*. Praha: 1987, s. 16.

⁷ Tamtéž, s. 18.

2.3 Hledisko tematické

Podle Dokoupila vybudoval nejsnáze přijatelnou tematickou typologii románu Julian Krzyżanowski. Podle tohoto polského badatele mají být rozdělována románová díla do tří skupin, podle toho, zda je tématem psychika jedince, společenské jevy, nebo příhody.⁸ V užším slova smyslu bychom mohli mluvit o románech individua, společnosti a děje. Vzhledem k této typologii je zřejmé, že historický román netvoří samostatnou žánrovou formu, ale díla s ním související připadají ke třem různým žánrovým formám. Krzyżanowski svou typologii dále zpřesňuje pomocí hlediska chronologického. Časové umístění situuje do minulosti (historický román), do přítomnosti (román ze současnosti) a do budoucnosti nebo neskutečného času (román utopický). V tomto pojetí lze říci, že historický román představuje každé románové dílo, v němž je realizována akce v minulosti.⁹

Detailnější analýzy si žádají fakt sloučení tematického aspektu s jinými hledisky, především s hlediskem historické konkrétnosti. György Lukács definoval historickou konkrétnost jako „*historickou věrnost – odvození zvláštnosti jednajících postav z historické osobitosti jejich doby.*“¹⁰ Jeho koncepce zdůrazňuje dva základní rysy historického románu: *1. jeho genetickou určenost (historický román vzniká teprve na počátku 19. století jako výsledek nového chápání společenské reality ze strany poznávajícího subjektu); 2. jeho noetickou podstatu (v historickém románě se uplatňuje nová tvůrčí metoda, spočívající v uvědoměném historismu, v pochopení vzájemné závislosti mezi individuálními osudy a společensko-historickými podmínkami konkrétní doby).*¹¹ S kritériem historické konkrétnosti je spjato mnoho dalších okruhů problémů, přičemž by měla být pozornost věnována zvláště pojmu historismus.

Historismus bývá mnohdy zaměňován s výběrem historické tematiky, takže dochází k omylu, že by prvky historismu měly být obsaženy v dílech o minulosti. Tento pojem nelze chápat jako vědomý návrat k minulosti, nýbrž „*takové pojetí dějin, které v nich spatřuje organický vývojový proces, které chápe přítomnost jako výsledek minulých společenských konfliktů a krizí, jako produkt činnosti lidí*

---

⁸ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945-1965*. Praha: 1987, s. 19.

⁹ Tamtéž, s. 19-20.

¹⁰ Tamtéž, s. 23.

¹¹ Tamtéž, s. 57.

v minulosti“.¹² Vedle tohoto pojmu lze mluvit také o tzv. historické tvůrčí metodě, jež může být uplatněna jak v románu historickém, tak v románu ze současnosti, neboť i v románu ze současnosti může být obsažen silný náboj historismu. Současnost je tedy zobrazována jako výsledek minulého vývoje.¹³ Dokáže-li autor v historickém románu uplatnit historickou metodu, chápe svou přítomnost jako produkt lidské činnosti v minulosti. Z toho lze usoudit, že mezi minulostí a přítomností je těsný vztah, a že pochopení minulosti hraje důležitou v roli v tom, abychom pochopili určité stránky současnosti.¹⁴

2.4 Hledisko vzájemného poměru historických faktů a autorské fikce

K dosažení historicky konkrétního obrazu je též velice důležitý autorův přístup k historickým faktům. Hlavní otázkou je, zda román odráží pravdivě společenské vztahy popisované doby. Je nutno si uvědomit, že historický román je i v dnešní době literárním fenoménem, v němž hrál významnou roli poznávací aspekt jeho obsahu. Jde o útvar s velmi silnou tradicí a jakékoli porušení jeho faktografické hodnověrnosti se jeví jako určité překročení závazných norem. Právě ona hodnověrnost jednotlivých údajů není podstatnou historické konkrétnosti, nýbrž pravdivé zobrazení podstaty popisované doby.¹⁵

Frekvenci historických faktů nelze tedy striktně ztotožňovat s historickou konkrétností románu. Jakékoli dílo může dospět k historicky konkrétnímu obrazu doby, přestože je využití historických faktů poměrně nízké. Na druhé straně ani příliš vysoká míra zapojení těchto faktů není zdaleka zárukou díla historicky konkrétního. Z toho také vyplývá, že hranice mezi historickým románem a historizujícím románem stírá nejen typologii tematickou, ale i také typologii vycházející ze vzájemného poměru faktů historických a autorské fikce. Na základě toho rozlišujeme pět odlišných typů románů¹⁶:

---

¹² DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945-1965*. Praha: 1987, s. 23.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž, s. 24.

¹⁵ Tamtéž, s. 26-27.

¹⁶ Tamtéž, s. 28.

- A. Prvním typem je *typ dokumentární*. V tomto typu jsou východiskem historická fakta, přičemž fikce se uplatňuje pouze jako pomocný nebo doplňkový prvek, který faktografický materiál určitým způsobem sceluje. Dokumentární typ historického románu přechází plynule v literaturu faktu.
- B. Protipólem k prvnímu typu stojí *typ čistě epický*, v němž je hlavním východiskem naopak fikce, zatímco historická fakta sehrávají roli podružnou, pomocnou. Konflikty v takových dílech nevyjadřují nic podstatného z problematiky ztvárňované doby.
- C. Zcela odlišným typem je *typ projekční*. Stejně jako u typu epického je zde východiskem fikce a historická fakta hrají jen pomocnou roli, avšak mnohem výrazněji než v jiných typech je zde líčen vztah autora k aktuální problematice vlastní doby. Minulost zde slouží jako zrcadlo, jež autor nastavuje tváří své vlastní epochy a jednání lidí je v těchto dílech motivováno individuálně morálními stimuly.
- D. Smíšením rysů těchto třech předchozích typů historického románu vznikají díla *typu přechodného*, v němž se historická dokumentace pojí buď s uplatněním tradičních epických postojů, nebo se zaměřením na psychologické prokreslení postav.
- E. Posledním typem je *typ syntetický*, v kterém se mísí prvky typů dokumentárního, projekčního a čistě epického. Tento typ představuje vlastně určitý vyšší stupeň typu přechodného. Na jednu stranu vychází z detailního poznání doby, na stranu druhou nelpí na dokumentární přesnosti detailů a faktů. Syntetický typ je z hlediska dnešní historické prózy ideálním typem historického románu, jenž může také nejjednodušeji dosáhnout historické konkrétnosti v plném slova smyslu. Zároveň je však typem, pro který jsou velice důležité umělecké schopnosti.¹⁷

---

¹⁷ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945-1965*. Praha: 1987, s. 29-33.

2.5 Hledisko kompoziční

Kompoziční typologie se opírá o dvě základní hlediska: *1. o stupeň kauzality ve vzájemném spojení tematických složek, 2. o okruh postav stojících v centru autorovy pozornosti. První hledisko klasifikuje literární díla podle osy extenzita – epické zhuštění, druhé podle osy polycentričnost-monocentričnost.*¹⁸ V rámci kombinace těchto dvou hledisek se rozlišují čtyři základní kompoziční varianty historického románu:

- A. Polycentrický román – kronika pracuje s chronologickým řazením tematických složek a s několika ústředními postavami.
- B. Monocentrický román – kronika se zaměřuje na jednoho ústředního hrdinu v chronologické posloupnosti jeho životních osudů.
- C. Polycentrický román zhuštěné epické výstavby (freska) je charakterizován zvýšenou mírou kauzálního sepětí tematických složek, přičemž pracuje s několika syžetovými řadami a několika ústředními hrdiny.
- D. Monocentrický román zhuštěné epické výstavby má jen jednoho ústředního hrdinu, kterého sleduje v dramatické perspektivě vzepjatého životního zápasu.¹⁹

---

¹⁸ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945-1965*. Praha: 1987, s. 37.

¹⁹ Tamtéž, s. 37-38.

3 Vývoj historického románu

Vývoj českého historického románu je ve 20. století charakterizován obdobími tvůrčích úspěchů, ale zároveň také obdobími umělecké stagnace. Střídání těchto období mělo pouze jedinou příčinu, tato dynamika byla určována společenským vývojem. Obdobím snad největšího úpadku historické prózy představovala léta dvacátá a první polovina let třicátých, přičemž jednu z hlavních příčin lze spatřovat ve spojitosti s vytvořením samostatného československého státu. Historická próza plnila vždy v první řadě výchovnou funkci národně uvědomovací, později k ní byla připojena i nová vlna vlastenectví, jež byla vyvolána za první světové války. Po získání národní samostatnosti byla historická próza izolována od aktuálních otázek soudobé společnosti. Z toho důvodu jsou ojedinělé hodnoty historické prózy spjaty především se jmény starších autorů. K pozvolnému překonávání této situace, kdy se funkce historické prózy stávala posláním anachronickým, docházelo v průběhu let třicátých.²⁰ Další možnou příčinou krize historické prózy byla díla Aloise Jiráska, který po vytvoření republiky nové historické romány (kromě *Husitského krále*) nepublikoval. Ten se však stal oficiálním symbolem literatury nového státu a jeho jméno bylo postupně zneužíváno pro propagaci politických idejí. Za této situace se Jiráskovo dílo stalo určitou překážkou ve vývoji historického románu. V neposlední řadě měla na krizi historické prózy ve dvacátých letech značný vliv postupující komercializace knižní literatury.²¹

Rozhodující průlom do vývoje historické prózy učinila s novou vývojovou linií, odlišnou od té jiráskovské, *Markéta Lazarová* od Vladislava Vančury. Ten současně přejal a dále rozvinul všechny živé prvky Aloise Jiráska. Vančura nebyl jediný, kdo se pokusil ve třicátých letech obrodit žánr historického románu, avšak jeho dílo mělo pro vývoj historické prózy značný význam. Nejen proto, že pomáhalo napravovat nepřilíš dobré mínění panující o historické beletrii, ale také vytvořilo značnou protiváhu Durychově dílu *Bloudění*. Na základě tohoto pokusu o

---

²⁰ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945-1965*. Praha: 1987, s. 40-42.

²¹ Tamtéž, s. 43.

regeneraci historické prózy, se později u nás našlo mnoho dalších následovníků, jako byl např. Vladimír Neff, Josef Toman nebo Antonín Trýb.²²

Na konci let třicátých se stává historická próza jedním z hlavních zdrojů útěchy a povzbuzení pro český národ, čímž se také mění její postavení v literárním kontextu. V letech 1938-1945 se hlavním znakem historického románu stala také tendence k biografičnosti, která naznačuje směr různých proměn charakteristických pro historický román té doby. Tyto proměny můžeme shrnout do dvou základních bodů: 1. ústředními postavami se stále častěji stávaly skutečné historické osobnosti, 2. historické romány soustřeďovaly svůj syžet do jedné linie, jejíž hlavní osou byla právě historická osobnost.²³ Zásadní změna vnějších podmínek tvorby, která po Květnu 1945 nastala, nutila autory k tomu, aby si hledali nové cesty. Zde musíme však zohlednit fakt, že historické romány vznikaly obvykle několik let a jejich napsání předcházelo značné studium z odborné literatury, či pramenů. Z toho důvodu je pochopitelné, že historické romány vycházející v letech 1945-1948 byly napsány ještě za okupace. Proto lze říci, že toto období je nejen pro historický román, ale také pro celou literaturu obdobím přechodným. V těchto letech pouze doznívají tendence okupační historické prózy a rodí se jakási nová postupná orientace. O přechodnosti tohoto období svědčí i značné množství románů vydaných tři roky po válce, které se dá přirovnat k množství románů vydaných za sedm let v letech dřívějších.²⁴

Podobu historického románu změnil od základu Únor 1948. Autoři se soustřeďovali na zachycení revolučních procesů, které probíhaly v aktuální přítomnosti. V tomto zájmu o aktuální současnost lze spatřovat jednu z příčin prudkého opadnutí poválečné vlny historické literatury, přičemž hlavní příčinu představovala kulturně politická hlediska, která byla zohledňována redakcemi při výběru rukopisů k vydání. Tento zásah historickému románu jen prospěl, neboť byli z literatury vyřazeni autoři druhého a třetího řádu a ti, kdo psali a vydávali historické romány v letech padesátých, patří k autorům, jejichž díla byla zařazena ke klasickým hodnotám naší socialistické literatury (např. V. Kaplický, M. V. Kratochvíl, A. Branald). V této době se také dařilo zájmu o literární kritiku

---

²² DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945-1965*. Praha: 1987, s. 50-52.

²³ Tamtéž, s. 59.

²⁴ Tamtéž, s. 67-68.

historického románu, jejímž hlavním iniciátorem byl Zdeněk Nejedlý.²⁵ Poúnorová historická próza se vracela především k husitství, době pobělohorské a k druhé polovině minulého století. Tematiku z jiných než jmenovaných období čerpal historický román jen ojediněle. V tomto tematickém zúžení lze spatřovat sílu i zároveň slabost historického románu počátku padesátých let. Jde o sílu soustředění a slabost stereotypnosti. Toto období na jedné straně sjednotilo autory v otázce úsilí o dosažení společného cíle, na straně druhé se nemohli plně projevit a ukázat své umělecké dispozice.²⁶ Dominantní postavení v tomto období zaujímá román společnosti, jež dával autorům ty nejlepší předpoklady k zachycení společenských událostí v minulosti a tím pádem i k nalezení smyslu každého období. V důsledku toho nabývala na významu forma široce založeného románu – kroniky. Vymizení románu děje a oslabení románu individua souviselo s určitým tažením kritiky proti zábavné a psychologické próze.²⁷

Před poúnorovou historickou prózou stál základní úkol a tím bylo nové zobrazení minulosti, jež má být očištěno od nánosů legend, lží a polopravd. To byl hlavní předpoklad k pochopení Února. V době hledání kontinuity revolučních tradic se historická próza opírala o dílo Aloise Jiráska. Již v listopadu 1948 zdůraznil Klement Gottwald podnětnost Jiráskova odkazu: „*Náš vztah k národní minulosti je velmi živý a chceme se z ní mnoho učit. Avšak jde o to, orientovat se na dějinná období, kdy náš národ šel vpřed.... A právě proto se hlásíme k Jiráskovi, proto je nám blízký a bližší než staré společnosti kapitalistické – že on ve svém uměleckém díle mistrně vystihl, které to naše tradice vedou vpřed, k svobodě a rozkvětu národa. Jeho dílo učí nás tedy správnému pohledu na naši minulost, posiluje naše národní sebevědomí a plní nás dějinným optimismem a vírou v tvořivé síly lidí.*“²⁸ Příklon k tradici jiráskovské byl mnohostranný a zasáhl všechny autory, kteří se po Únoru oblasti historické prózy dále věnovali.

Období let 1957-1965 je ve vývoji českého historického románu etapou zúžení tematického záběru. V této době se výrazně změnila hierarchie témat a typologická struktura historického románu. Důležitou událostí byl XX. sjezd KSSS roku 1956, který vystoupil proti negativním jevům ve vývoji socialismu v Sovětském svazu,

---

²⁵ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945-1965*. Praha: 1987, s. 114-115.

²⁶ Tamtéž, s. 115-116.

²⁷ Tamtéž, s. 120-121.

²⁸ Tamtéž, s. 122.

skoncoval s kultem osobnosti a poukázal na nové perspektivy společnosti. Co se týče oblasti umělecké, je nutno zmínit II. sjezd československých spisovatelů, na němž probíhaly obšírné diskuse týkající se především problémů marxistické estetiky.²⁹ Ve spojitosti s naším ústředním tématem bychom neměli zapomenout na Zdeňka Nejedlého, který v době, kdy se již rozbíhala „Jiráskovská akce“ zde hlásal: „*Tak proto my i dnes vydáváme nový, lidový soubor Jiráskových spisů: jako bibli, v níž se má i dnešní lid a dnešní mládež, ano právě dnešní lid a dnešní mládež, učit dějinám a chápat je, a čerpat z nich posílení i pro dnešní zápasy.*“³⁰

Mnohem větší vliv na podobu historické prózy v tomto období měly dvě jiné skutečnosti. První z nich byla decentralizace nakladatelské činnosti a druhou postupné navrácení publikačních možností řadě spisovatelů, kteří byli po určité době z různých důvodů, ať osobních, uměleckých nebo politických, vyloučeni z literárního dění. Výrazem decentralizace bylo rozšíření podmínek pro vydávání původní tvorby a také založení krajských vydavatelství. V literární kritice se objevil požadavek, že nestačí, aby historická próza podávala pravdivý obraz minulosti, ale že je zapotřebí, aby jej podávala specificky uměleckými prostředky.³¹ Za všechny to vyjádřil Jiří Hájek v referátu o Benešově románu *Dračí setba* z roku 1957: „*Není to prohra autorova, není to selhání jeho slovesné síly. Je to opotřebování, zkonvenčení určitého žánru, který jsme v posledních letech začali všeobecně vydávat za jediný úředně puncovaný výměr historického románu. Náš dnešní historický román nevystačí už s onou ušlechtilé miněnou kulturně vzdělávací a osvětovou funkcí, která mu byla dočasně přirčena v rámci popularizace výsledků marxistické historiografie ... musí se v dnešní literatuře rozvinout především historický román ve vlastním slova smyslu, který bude mířit lessingovsky...*“³²

V rámci románu společnosti je i nadále v této epoše zastoupeno téma boje za národní a sociální spravedlnost. Většina autorů nezůstala pouze u jednoho díla, ale rozvíjela dané téma v celých románových cyklech. Tak tomu bylo např. u Václava Kaplického v jeho románu *Zařatá pěst* nebo u Niny Bonhardové, která sledovala

---

²⁹ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945-1965*. Praha: 1987, s. 157.

³⁰ NEJEDLÝ, Z. *Za kulturu lidovou a národní*. Praha: 1953, s. 130.

³¹ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945-1965*. Praha: 1987, s. 160.

³² Tamtéž, s. 161.

selské bouře na rožmberském panství. Základním útvarem prózy historické zůstává tedy i v tomto období nadále román-kronika.³³

---

³³ DOKOUPIL, B. *Český historický román 1945-1965*. Praha: 1987, s. 164.

4 Alois Jirásek

Alois Jirásek, náš český známý prozaik, dramatik a politik, je pokládán za tvůrce historického realistického románu. Právě jeho historické romány jsou klíčovou složkou pro tuto práci, proto se jeho osobou zabýváme podrobněji.

4.1 Rodiče a sourozenci Aloise Jiráska

Alois Jirásek se narodil 23. srpna 1851 v Hronově u Náchoda jako čtvrté dítě rolníka a pekaře Josefa Jiráska (1822-1901) a jeho ženy Vincencie, rozené Prouzové (1821-1887). V době jeho narození bylo rodičům kolem třiceti let, sňatek uzavřeli sedm let předtím 24. ledna 1844.

Jak jsme již zmínili, Jiráskův otec byl rolníkem a pekařem. Pod vlivem faráře Josefa Regnera, jehož žákem byl, získal úctu k vědě a ke vzdělání, k rolnictví a řemeslu. Byl však vyučený tkalcem, proto když se přiženil do hronovského pekařství, musel si dodatečně získat pekařský výuční list. Alois Jirásek připomíná, že jeho otec nekouřil, nepil a ani nechodil do hospod. To vše se událo zřejmě pod vlivem Regnerových učení. Ve velké míře lpěl na polích a ani v těch nejtěžších chvílích se jich nechtěl vzdát. Miloval koně a tuto vlastnost zdědil i mladý Jirásek. Koncem sedmdesátých let přišli však Jiráskovi o všechn majetek a byli nuceni se vystěhovat, což pro ně nebylo jednoduché. Přes tyto nepříjemné okolnosti bylo pevně rozhodnuto, že Jirásek studovat bude. V té době byl náš autor už profesorem v Litomyšli. Zpočátku žili u své dcery Heleny, později se do Hronova vrátili, nikoli však do jejich stavení pod hronovským kostelem, nýbrž do rodného stavení Jiráskovy matky. Z dopisu adresovaného Jiráskem své milované Marii Podhajské víme, že pan Josef stavení najal, aby se mohli přestěhovat. V tomto stavení oba rodiče i dožili.

Matka Aloise Jiráska byla ztělesněnou dobrotou a výbornou vypravěčkou pohádek a pověstí. Tak jako její manžel miloval koně, ona vroucně milovala čtení. Během výchovy svých dětí na ně bohužel neměla mnoho času a později ji v této zálibě omezovala oční choroba. Mnohokrát sdělovala svým dětem, ať ji přijedou

navštívit, dokud ještě vidí: „Možná, že Tě naposledy budu vidět, neb mně zrak slábně. Do roka se mnoho změní.“³⁴ Alois Jirásek na ni ve svých *Pamětech* vzpomíná jako na ženu krásnou, pracovitou a veselou, jež si často zpívala, ale také často plakala. Přestože ji její syn spisovatel zařídil operaci očí a její vidění se zlepšilo, slábla a chřadla. Zemřela v šestašedesáti letech.

Jiráskův otec je spolu s matkou pochován na novém hronovském hřbitově nedaleko hrobky samotného spisovatele. Ten jim věnoval posmrtně krásná slova: „*Celým srdcem žili dětem svým, Bůh oplat' jim všechnu lásku, věčnou starost i klopotu.*“³⁵ Je třeba připomenout, že Jirásek své rodiče opravdu vroucně miloval a ve stáří také všestranně podporoval. Svědčí o tom nekonečná korespondence, kterou si s rodiči dlouhá léta vyměňoval, později jen s matkou. Například v tomto dopise psaném v Litomyšli 21. ledna 1879 své matce píše: „*Nejmilejší maminko! Zítřka je Váš svátek. Víte asi, jak smýšlím a tušíte, co bych Vám přál. Především popřej Vám Bůh dlouhý věk a zdraví, abyste se lepších, klidnějších časů mohla dočkat. Že já Vaším věrným synem a upřímným synem zůstanu, o tom buďte přesvědčena...*“³⁶ V závěru dopisu ještě zmiňuje, že posílá dvacet zlatých a omlouvá se, že nemohl poslat více. Dále v I. díle svých *Pamětí* začíná v 8. kapitole, jež je věnovaná matce, těmito slovy: „*A teď o Vás, milá maminko,*“... a I. díl románu *F. L. Věk* nese přípisek „*Památce mé matky*“, v němž hrdinovým rodičům ponechal povahové rysy rodičů svých.

Jak jsme již výše uvedli, narodil se Jirásek jako čtvrté dítě. Před ním se jeho rodičům narodily děti Helena, Josef, Emílie a po něm Rudolf, Žofie, Božena, Adolf a Antonín. Z devíti dětí bohužel tři zemřely (Emílie, Rudolf a Žofie) a je patrné, že Jirásek o jednom ze svých sourozenců nevěděl, neboť ve svých *Pamětech* píše, že jeho matka měla dětí osm. Jediný Jirásek vystudoval a měl nemalý talent. Všichni sourozenci se usadili v rodném kraji a byli Aloisi podle potřeby vždy k ruce. Obě jeho sestry se provdaly a měly rodinu, bratři Josef a Adolf se stali řezníky v Hronově a jediný Antonín převzal po otci pekařskou živnost. Na všechny své sourozence vzpomínal Jirásek s velkou láskou, nejvíce však na sestru Helenu, která se o něho v dětství starala a později s ním hrávala divadlo a na sestru Boženu, která mu často ve svých dopisech sdělovala rodinné

³⁴ JANÁČKOVÁ, J. *Alois Jirásek. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: 1987, s. 15.

³⁵ VORLÍČKOVÁ, M. *Sborník Společnosti Aloise Jiráska I*. Praha: 1995, s. 16.

³⁶ Tamtéž, s. 17.

zprávy z Hronova. Tyto všechny vzpomínky na rodinu i rané dětství utkvěly našemu spisovateli v paměti a v nejrůznějších podobách vstupovaly do jeho děl.³⁷

4.2 Mládí a studia

V roce 1857 když bylo Jiráskovi šest let, byl veden svou matkou k zápisu do hronovské školy. Byla to jednotřídka, kde se prvním Jiráskovým učitelem stal Vendelín Sagner, na nějž ve svých *Pamětech* velice rád vzpomíná: „*Rád si na něho vzpomínám a vděčně za jeho učení a také za to, že on první sytil mou touhu po čtení, že sám odbíraje hodně knih, mně z nich mnoho půjčoval.*“³⁸ Stejně tak vzpomíná i na svého druhého učitele Karla Janků, který se dožil vysokého věku a zároveň také celého literárního díla Aloise Jiráska. Náš malý školák byl velmi pilný, učil se dobře a stále více a více byl pohlcován četbou knih. Proto bylo jak učitelům, tak rodičům nadmíru jasné, že tohoto nadaného školáka musí poslat na studie. V jedenácti letech byl tedy poslán na výměnu do Velké Vsi u Broumova, aby se naučil německy a mohl poté začít studovat na německém gymnáziu v Broumově. Z počátku mu bylo teskno po rodičích, ale později našel dobré kamarády a byl oblíbencem i u učitelů. Přes tyto skutečnosti bylo více než jasné, že na gymnázium v Broumově opravdu půjde.

K zápisu na gymnázium ho nyní doprovodil jeho otec Josef, který byl na něho patřičně pyšný. V Broumově zůstal Jirásek až do roku 1866, do kvarty. V této době musel již pomáhat svým rodičům, proto si přivydělával učením četby a psaní. Právě v kvartě, jak sám autor vzpomíná, se v něm onen spisovatel probudil. Zde napsal svou prvotinu, vesnickou povídku o mladíkovi, který se pomátl na rozum. Bohužel se nám tato povídka nezachovala. Zato se ke broumovským létům váže jiná jeho práce povídka *Do Němec*, jež se nám dochovala také v rukopise a byla otištěna v *Lumíru* roku 1889. Největší radost, která se za dobu broumovských studií spisovateli přihodila, spatřuje Jirásek v setkání s jeho znamenitým učitelem Josefem Mánesem, od něhož mu vedla přímá cesta k Mikoláši Alši a také v kontaktu se dvěma důležitými publikacemi, kterými byly *Spisy* Karla Hynka Máchy a *Hřbitovní kvítí* Jana Nerudy. U Máchy našel novou řeč básnickou, u

³⁷ VORLÍČKOVÁ, M. *Sborník Společnosti Aloise Jiráska I.* Praha: 1995, s. 12.

³⁸ NOVOTNÝ, M. *Roky Aloise Jiráska.* Praha: 1953, s. 36.

Nerudy byl nadšen vlasteneckými básněmi. Vyšší třídy později vystudoval na českém gymnáziu v Hradci Králové, kde také roku 1871 maturoval, a kde se plně probudilo Jiráskovo vědomí vlastenecké. Během tohoto studia také zažil první významné literární přátelství s básníkem Bohdanem Jelínkem.

Maturita postavila mladého Jiráska před velmi vážné rozhodnutí. Ačkoli stále více toužil stát se malířem, věděl o hospodářské situaci u nich doma v Hronově, proto zvolil druhou ze svých zálib a tou byla historie. Roku 1871 tedy odchází do Prahy studovat historii, avšak kontakt se světem malířským stále udržuje. Přátelství navazuje právě s malířem Mikolášem Alšem, s E. K. Liškou nebo např. se sochařem J. V. Myslbekem. Nepochybně právě tato záliba ovlivnila jeho slovesné umění, neboť tímto pronikáním do literárního světa se sblíží i tehdejšími představiteli české literatury, zejména s lumírovci, ale také s představiteli mladé generace, hlavně s J. S. Macharem. Po třech letech pražského studia přijal Jirásek místo zástupce profesora na gymnáziu v Litomyšli. Zde se věnoval plně své literární práci, přičemž se soustředil i na studium historických pramenů. Později přešel jako profesor na tamější školu reální a vytrval tam celkem čtrnáct let. Zde také pokračoval svými povídkami z Hronova, které mísil s okolím Litomyšle a s nimiž zároveň vznikaly jeho první pokusy o povídky historické. Právě v Litomyšli zažívá i šťastné chvíle, neboť se roku 1879 ožení s Marií Podhajskou.

4.3 Láska a manželství

V době vzniku Jiráskovy *Filozofské historie* bylo našemu spisovateli šestadvacet let a právě v této době byl šťastně zamilován. Velmi rád chodíval tančit na studentské plesy, kde také svou lásku potkal. Ve svých *Pamětech* o té události po plese z roku 1878 napsal: „*Utěšený zjev mladičké, sličné dívčiny okouznil mysl, jímá srdce. Nastaly tiché převraty, pak chvíle rozhodnutí. Přišla na starém Karlově o studentském plese v lednu tohoto roku 1878. Pak jsem začal vynechávat besedy u dobré, staré paní Wildrové. V srpnu příštího roku byly svatby...*“³⁹ Ačkoli Jiráskova láska k mladé Marii byla upřímná a čistá, musel se prosazovat proti rodině, která spojení těchto osob nepřála. Tyto skutečnosti lze doložit z četné

---

³⁹ JANÁČKOVÁ, J. Alois Jirásek. *Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: 1987, s. 46.

korespondence, jež si mladí milenci vyměňovali. Na jedné straně spatřujeme různá milostná, ale také smutná vzplanutí v podobě básní, na straně druhé tvoří básně naopak idylu. V této básni například Jirásek své milované píše:

„Ó pláče nech a teskné dumy

a vrať se Tobě duše klid!

Ten mrak, co halí hvězdu naši,

ten nepohasí její svit.“

Naopak v této milostné básni, kterou napsal Jirásek v květnu 1878, můžeme vidět ničím nerušenou idylu:

„Noc tichá, vlažná, májová,

co snů jak květů dochová!

jdou duši v blahém pohnutí,

jak tiché větru vanutí.

V nich jas i luzné zášeří

a vůně doušky mateří,

v nich ševele a šepotu

na sladkou duše dřímotu.“

Jirásek byl pro rodiče své milé chudým profesorem, který ze svých skromných příjmů navíc podporoval své rodiče. Pamětníci dokonce zaznamenali, že otec Marie Podhajské novomanželé vůbec nenavštěvoval, a to i v době, kdy už měli děti. Teprve při návštěvě *Vojnarky* v Národním divadle se tchán se svým zetěm usmířil. Jejich svatba proběhla 12. srpna 1879 a to s velkou pozorností celého města. Kromě napjatého vztahu ze strany Jiráskovo tchána a problémů spjatými se zadluženými rodiči, činil tomuto páru problémy ještě ředitel reálky Karel Böhm, který bránil Jiráskovi v jeho literární činnosti. Přes všechny tyto nepříjemnosti se vztah milenců nikterak nezlomil, ba naopak posílil. Jejich četná korespondence plná vřelé lásky a citu mluví za vše. Takto například líčí Marie odloučení od Jiráska, který odjel na prázdniny do Hronova: *„Můj milý, drahý Aloisi, ... ta první noc po Tvém odjezdu byla tak krásná, tak tichounko bylo, měsíc nám svítil do okna a já jsem dlouho, dlouho stála u té naší myrty a vzpomínala na Tebe. Ty jsi byl*

unaven po cestě a šel brzo spát, vid', drahoušku můj, ale já jsem usnout nemohla ... Má drahá hlavičko, kdypak já Tebe budu moct hladit a líbat ...“⁴⁰

Jiráskova vyvolená Marie mu byla více než „*palmou stinnou*“.⁴¹ Přes její křehké zdraví se o muže i o celou domácnost s láskou starala a porodila mu sedm dětí, z nichž šest vychovala do dospělosti. Jako první přišla na svět roku 1880 Boženka, již pokřtili podle Jiráskovy sestry Boženě. Druhou dceruškou byla Mařenka, která se narodila o rok později. Ta však téměř ve čtyřech letech v září roku 1885 zemřela a Jirásek neměl chuť ani náladu ve svých dílech pokračovat. Své utrpení líčil v dopise Josefu Šimkovi: „*Promiň mé netečnosti. Dlouho jsem Ti nepsal, ačkoli byla řada na mně. Byl jsem pořád nějak v neladu, do práce nebylo pomýšlení. A ještě nyní nic nedělám. Napsal jen malinký náčrtek do Lumíra a to je vše ... Nejde mi to nějak, ač nyní již mysl je klidnější. Chvillemi ovšem, tak v samotě, nebo doma v rodině napadne mne to, až úzko. Ale dost už ...*“⁴²

I v těch nejtěžších chvílích byla Marie svému muži věrnou oporou, díky níž mohl Jirásek plně pracovat na svých dílech literárních a věnovat se práci ve škole. Byl si vědom pokladu, který vedle sebe měl a stejně tak to bylo ze strany Marie. Ta brala jako samozřejmé, že ji manžel opouštěl o prázdninách z důvodu návštěv svých milovaných rodičů v rodném Hronově nebo z důvodu studijních cest po Čechách, či výjezdům za hranice. Kromě toho také vždy vřele uvítala Jiráskovy přátele, jako byl Mikoláš Aleš nebo Antonín Rezek, kteří je často navštěvovali.⁴³ Svatba s Marií Podhajskou našemu spisovateli vyloženě prospěla, neboť manželství přineslo jeho literární tvorbě značný rozkvět. Ve svém díle *Paměti* vděčně napsal: „*To ona stránka mých prací jest ohlasem těch dob, v té oné scéně světlá stopa milé dívky, roztomilé mladé ženy oddané.*“⁴⁴ V této době píše jeho slavný román *Ráj světa*, což je vlastně pokračování románu *Na dvoře vévodském* nebo např. slavný román *Poklad*. Do roku 1885 vytvořil Jirásek celou řadu významných děl, z nichž můžeme například jmenovat povídky *Obětovaný*, *Sousedé*, *Ze zlatého věku v Čechách*, *Hejtmanská sláva*, *Johanka*, *Zemanka* apod.

---

⁴⁰ VORLÍČKOVÁ, M. *Sborník Společnosti Aloise Jiráka II*. Praha: 1996, s. 50.

⁴¹ JANÁČKOVÁ, J. *Alois Jirásek. Odkaz pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: 1987, s. 47.

⁴² Tamtéž, s. 48.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ VORLÍČKOVÁ, M. *Sborník Společnosti Aloise Jiráka II*. Praha: 1996, s. 55.

4.4 Jiráskovy pokusy literární

Je třeba připomenout, že Jiráskův hluboký vztah k literatuře byl prvotně velmi silně ovlivněn maminčiným vyprávěním z dětství a celkově jeho rodným krajem. Počátky jeho tvorby však nepatří próze, nýbrž poezii. Již na gymnáziu se pokusil o psaní básní, přičemž mu byly velmi blízké literární pokusy svých spolužáků Bohdana Jelínka a Josefa Bašeho. V básních se opíral hlavně o svou četbu, inspirací mu také byly Erbenovy balady, milostná lyrika Hálek nebo verše Máchovy. Své první básně zpočátku tajil, ale později se pokusil o jejich uveřejnění. Jeho nejsilnější verše jsou spojeny s Hronovem, a to konkrétně v baladě *Žena podloudníkova*, jež byla 2. června 1871 krátce před jeho maturitou uveřejněna *Světózorem* v č. 22 nebo dále například ve verších *U rakve dělníkovy*. Když Jirásek zjistil, že tato báseň byla uveřejněna, měl velikou radost: „*Bylo to pro mne radostným překvapením, poněvadž jsem se domníval, že báseň ta zapadla do redakčního koše, tak jako ty předešlé.*“⁴⁵ Z básní, kde se Jirásek obracel k národní historii a především k husitství, můžeme uvést *Boží bojovníky*, z oblasti tematiky boje za národní svobodu například básně *V lese*, *V boji* nebo *V bouři*.⁴⁶

Výše jsme uvedli, že počátky Jiráskovy tvorby jsou spjaty s poezií, avšak není to úplně pravda. Měli bychom zde zmínit, že náš spisovatel byl od samých svých prvotin spisovatelem historických povídek, z nichž se nám jedna dochovala. Již v době hradeckých studií vznikla totiž historická povídka *Z dob utrpení*, jež byla poslána *Aloisem Hronovským* evangelickému duchovnímu doktoru Čeňkovi Duškovi. Tento redaktor ji uveřejnil pod Jiráskovým pseudonymem roku 1869 v časopise *Hlasy ze Siona*. Doktor Jan Herben, který tuto povídku poprvé roku 1921 otiskl, navíc dodal: „*Při příležitosti ptal jsem se Mistra Jiráska na tuto práci. Nepamatuje se na ni.*“⁴⁷ Paralelně s jeho básněmi vznikají také první spisovatelovy práce prozaické. První jeho povídky z let 1872-1874 shrnul později (1878) do svazku *Povídky z hor*, kde se také stejně jako u svých básní nechal inspirovat životem horských obyvatel na Hronovsku a také venkovskými povídkami Hálek a Němcové. Z jejich tradice venkovské prózy částečně vychází, ale zároveň ji určitým způsobem proměňuje a přetváří. Jirásek se zde soustřeďuje na vykreslení

⁴⁵ NOVOTNÝ, M. *Roky Aloise Jiráska*. Praha: 1953, s. 81.

⁴⁶ MUKAŘOVSKÝ, J. a kol. *Dějiny české literatury III*. Praha: 1961, s. 433.

⁴⁷ NOVOTNÝ, M. *Roky Aloise Jiráska*. Praha: 1953, s. 79.

typu⁴⁸, přičemž konflikty spatřuje a objevuje v povahových rysech samotných jedinců. Tímto způsobem dokázal Jirásek dokonalého psychologického prokreslení postav a zároveň zbavoval své povídky jakékoli idealizace. Právě tento popis „mrazivého“ prostředí, ve kterém postavy žijí, představuje Jiráskovu osobitost. Z jeho dalších raných povídek je třeba uvést například *Dvorského* z roku 1872 nebo prózy *Záliš*, *Pro statek otcův* nebo *Prutovský* z roku 1874.

V témže roku vyšly v nakladatelství *Jana Otty* jeho dvě práce, jimiž je obrázek z hor *V sousedství* a jeho první historická povídka *Viktora*, které se budeme v dalších částech této práce podrobněji věnovat. O rok později přináší velký dějinný román ze selského povstání na Náchodsku roku 1775 *Skaláky*, v nichž uplatnil Jirásek trojí podobu látky, která se v jeho dílech uplatňuje. Je zde líčen život poddaných v jeho rodném kraji, doprovázen samozřejmě nějakou nespravedlností ze strany šlechty a v neposlední řadě je zde zmíněn živel vojenský. Z tohoto hlediska došlo také ke třídění Jiráskových prací podle období do 4 skupin: 1. díla z doby husitské až poděbradské (*Slavný den*, *Mezi proudy*, *Proti všem*); 2. z doby bělohorské a pobělohorské až do doby Marie Terezie (*Psohlavci*, *Zemanka*, *Na dvoře vévodském*); 3. z doby josefínské a obrozenské (*Poklad*, *F. L. Věk*, *U nás*) a 4. díla spjatá s dobou současnou (*Na Ostrově*, *Sobota*, *Johanka*).⁴⁹

Na tradici vojenské povídky, kterou u nás vytvářel Prokop Chocholoušek, navázal příběhem označeným *Felice Tankredo*, *Hostem* nebo prózou *Turečkové*, kde chtěl Jirásek ukázat nesmyslnost a krutost válek. Důležitým faktem je, že právě vojenské povídky do jisté míry částečně splývají s Jiráskovými pokusy o historické povídky a později i romány. Na konci sedmdesátých let se Jirásek zabýval ve svých dílech novým působištěm a tím byla Litomyšl, díky níž vznikl v české literatuře nový typ novely z maloměstského života spojený s historickým zabarvením. Z těchto prací je nutno uvést novely *U rytířů*, *Na staré poště* a zejména nejstarší z nich *Filosofská historie*. Jirásek v nich zůstává u poznávání tradic města, jež tvoří zajímavé pozadí příběhů. Jeho drsné tendence v těchto pracích zachoval, nepodlehł idealizaci, přesto romantická tradice zde působila ještě velmi silně. Právě Litomyšl představovala významnou kapitolu Jiráskova života i díla, byla pro něho obdobím lidského i uměleckého hledání nových cest. Přestože zde náš autor vytvořil díla

---

⁴⁸ MUKAŘOVSKÝ, J. a kol. *Dějiny české literatury III*. Praha: 1961, s. 433.

⁴⁹ NOVÁK, A. *Stručné dějiny literatury české*, Olomouc: 1946, s. 392.

menšího rozsahu, předznamenává Litomyšl období značného literárního vývoje. Zcela jistě můžeme mluvit o období, v němž si Jirásek vytvořil cestu od romantické historické prózy k historické próze realistické. Kromě Litomyšle lze v jeho prózách spatřovat samozřejmě jiné oblasti jako je jeho rodný kraj, Chodsko nebo jižní Čechy.

Mezi Jiráskovou tvorbou můžeme najít i etapu hledání nové podoby historického románu. Jeho zážitky mu nejsou značnou oporou, proto je nucen se opírat o dosavadní tradici historického románu, jíž reprezentoval Walter Scott a jeho pokračovatel u nás Beneš Třebízský. Vliv této tradice uplatnil například v románu *Na dvoře vévodském*, jemuž bude v této práci pozornost ještě věnována, dále v jeho *Slavném dni* nebo v próze *Konec a počátek*. V těchto dílech narazil na základní problém historického románu a tím bylo, jak by měl skloubit historický aspekt díla s aspektem uměleckým. Byl si vědom, že stojí na pomezí romantické historické tvorby, v níž šlo především o vystižení dobového koloritu⁵⁰, která svazovala autorovu fantazii, a tvorby realistického románu, kde se měly oba tyto aspekty prolínat a tvořit jednotu. Stejně tak živým prvkem byla otázka po smyslu historického románu v soudobé společnosti, proto Jirásek ve svých následujících románech hledal způsob, jak by zajistil hlubší odezvu a efekt.

Výsledkem bylo, že Jirásek přešel od obsáhlých historických témat k menším výsečkám z historie, v nichž se pokoušel dospět k reálnému obrazu minulosti. Jen výjimečně se pouštěl hlouběji do minulosti, jako například v povídce *Obětovaný* nebo v díle *Ze zlatého věku v Čechách*. V mnoha pracích můžeme vidět jistou průpravu k novodobému historickému románu, přesto Jirásek věřil, že cesta k němu vede přes menší témata naší historie, v nichž se děj přirozeně vyvíjí a může se zároveň stát hlubším svědectvím o dané době. V této myšlence vznikají tři romány *V cizích službách*, *Psohlavci* a *Skály*, v nichž Jiráskovo historické umění doznělo. V nich spisovatel dospěl k realistickému pojetí historického románu, jež zároveň boří všechny předešlé tradice. Právě v těchto románech představuje Jirásek nejsložitější období našich dějin – období temna a je přesvědčen, že „*má-li historický román hovořit živým způsobem k současníkům, musí mít svůj aktualizující prvek, musí se stát součástí jejich úsilí.*“⁵¹ Toto nové pojetí románu

---

⁵⁰ MUKAŘOVSKÝ, J. a kol. *Dějiny české literatury III*. Praha: 1961, s. 439.

⁵¹ Tamtéž, s. 444.

uplatňuje důsledně Jirásek v polovině osmdesátých let, kdy je nutné přimknutí k životu lidu, aby byla překonána krize buržoazní společnosti.

Je dozajista jasné, že díla Aloise Jiráska nám čtenářům přiblížila pokrokové tradice českého národa, ukázala nám lid jako energetickou a mocnou složku a povzbudila některé vrstvy národa k optimismu, odvaze a vytrvalosti v boji proti jakémukoli nepříteli. Stejnou úlohu, která se značně objevovala v dílech v době ohrožení národa, budeme rozebírat v další části této práce, neboť tři vybrané následující prózy k této epoše dějin spadají. Je třeba také zmínit, že velké zásluhy o proniknutí děl Jiráskových, má jeho nejvýznamnější vykladač Zdeněk Nejedlý, který za každých okolností prosazoval, že Jiráskova díla stojí vždy na straně lidu. Také Klement Gottwald na jiráskovské akci uspořádané k stému výročí Jiráskových narozenin pronesl: *„Jeho dílo učí nás tedy správnému pohledu na naši minulost, posiluje naše národní sebevědomí a plní nás dějinným optimismem a vírou v tvořivé síly lidu.“*⁵²

4.5 Jižní Čechy v díle Jiráskově

Mnoho z našich autorů vnášelo do své tvorby motivy krásné a zasmušilé krajiny. V této tvorbě vyjadřovali spisovatelé svůj obdiv, náklonnost a úctu k naší zemi, jež tolik milovali. Mezi tyto osobnosti samozřejmě předně patřil Jirásek, jenž chtěl svými díly nejen přiblížit dávnou minulost, ale zároveň také vychovávat. Jihočeskými motivy Jiráskovými se např. zabýval i Zdeněk Nejedlý ve své knize *Čtyři studie o Aloisu Jiráskovi*, kde poznamenal: *„Jirásek se dovede vžít i do míst, jež snad předtím ani neznal, na něž byl uveden teprve tím, že se tam odehrály líčené jím děje. Tak tomu bylo s Chodskem pro Psohlavce, se Slovenskem pro Bratrstvo, s jižními Čechami pro Mezi proudy a Proti všem.“*⁵³

První literární kontakty s jižním krajem můžeme nalézt již v Jiráskových básních *Milé*, *V boji*, *Písně* nebo ve *Zlatém srdci*. V oblasti prózy lze vypožorovat, že autor navštívil mnoho zajímavých míst v jižních Čechách, během nichž si dělal ihned poznámky. Svou pozornost soustředil k osobnosti Holečka a k jeho největšímu dílu

⁵² MUKAŘOVSKÝ, J. a kol. *Dějiny české literatury III*. Praha: 1961, s. 463.

⁵³ KAŠPAROVÁ, B. *Alois Jirásek a jižní Čechy*. České Budějovice: 1975, s. 4.

Naši. Na jihočeskou krajinu Holeček pohlíží takto: „Krajina jihočeská vůbec je vážná, tichá, zádušná. Krása její kromě Šumavy není okázalá, vyzývavá, nápadná... Jakmile ji srdcem pojal, srdce od ní neodloučíš, ani kdybys byl od ní odtržen na sebedelší dobu a sebevětší vzdálenost. Co ti v prsa vložil něžný šepot klasů v polích a vážný šelest lesů, nikdy již z nich nebude vyňato...“⁵⁴

Z těchto slov si Jirásek vzal příklad a sám to cítil podobně. Krajiny dokázal vykreslit skutečně dokonale a střízlivě, přestože do nich nevkládal žádné zbytečné efekty. Jihočeské motivy se v jeho pracích objevují zhruba od roku 1874, a to konkrétně ve *Skalácích* (1875), v povídce *Na krvavém kameni* (1877) a ve *Filosofské historii* (1878). V jeho nejpłodnějších deseti letech počínaje rokem 1884 vznikají největší Jiráskova díla s husitskou tematikou, z nichž nejvýznamnější je trilogie *Mezi proudy* a román *Proti všem*. Takto např. pojal krajinu v trilogii *Mezi proudy*: „Ranní studený vítr šuměl v korunách, strásl odtud studenou spršku. Starý vladyka se jí vyhnul, postoupil výše, neboť půda nad dvorem poněáhlu mírně stoupala, přitáhl šubu těsně k tělu, rozhlížel se krajinou, daleko neviděl, neboť obzor byl zachmuřen a v parách zanikly obrysy šumavských vrchů, jež jindy dodávaly poněkud rozmanitosti krajině, jinak jednotvárně, výrazu vážného, zasmušilého.“⁵⁵

V 80. letech píše Jirásek také povídky s jihočeskými motivy, jako je *Zemanka*, jež vznikla na základě autorovy návštěvy třeboňského archivu a jež se pravděpodobně odehrává na Českobudějovicku, dále *Zahořanský hon* a *Petr Kmínek*. Látku pro napsání druhé povídky si Jirásek přivezl z Jindřichova Hradce a skutečně právem patří mezi jeho nejhezčí povídky. Pro ucelení i postava Petra Kmínka byla podle autorových pamětí původu jihočeského. V průběhu dalších let vyšlo mnoho dalších prací, jež je *Druhý květ* nebo *Obrázek*, v nichž se Jirásek k tomuto kraji opět navrácí.⁵⁶ Samozřejmě je nutno podotknout, že ačkoli se Jirásek ve stěžejních prázách této práce jihočeskými motivy nezabývá, neubývá jim na příznačnosti, ba naopak zaslouží si pozornost naši větší z důvodu prvků romantických.

---

⁵⁴ KAŠPAROVÁ, B. *Alois Jirásek a jižní Čechy*. České Budějovice: 1975, s. 26.

⁵⁵ Tamtéž, s. 29.

⁵⁶ Tamtéž, s. 31-33.

5 Alois Jirásek v zrcadle kritiky

Není pochyb o tom, že právě Jirásek patří mezi naše nejlepší české spisovatele, neboť právě on se stal svým dílem učitelem naší národní historie. Těžko bychom hledali obdobného spisovatele, jenž by svému národu podal tak rozsáhlý obraz naší minulosti. Ve všech svých pracích stojí vždy na straně lidu, což je doklad o rozvinutí Palackého demokratické koncepce českých dějin. Tato skutečnost však nebyla po chuti těm, jež stáli na straně utiskovatelů lidských svobod – zejména naší buržoasii a naopak byla blízká všem utlačovaným. Proto lze souhrnně říci, že Jiráskovo dílo určitým způsobem volalo po boji, a proto se i samotným předmětem boje stalo. O našem spisovateli bylo napsáno mnoho pravdivých i úctyhodných, zároveň však také odsuzujících a nepřátelských vět.⁵⁷

Hodnocení Jiráskova se ovšem realizovalo pomocí nesprávných měřítek. Když náš autor vstoupil do literatury, stal se terčem nepříjemné kritiky z mnoha stran. U některých se samozřejmě dočkal ocenění jeho realismu, lidovosti, národního charakteru či schopnosti věrně a detailně zachytit historické prostředí a děje. Mezi takové obdivovatele patřil například Klement Gottwald, který v jednom z dopisů odpověděl na otázku, čím je Jiráskovo dílo dnes tak živé, takto: „*Jiráskovo dílo zní dnes mocným hlasem pro svobodu a nezávislost naší země, pro budování lepšího života našeho lidu, pro světový mír a bratrské soužití národů a zní neméně mocně proti všem nepřátelům naší vlasti a naší pokojné výstavby, proti podněcovatelům nových křížáckých válek i proti domácím panským zrádcům, kteří by chtěli v cizích službách opět zatopit krví naši zemi a nastolit v ní vládu nového temna.*“⁵⁸

Dalším Jiráskovým obdivovatelem byl například prozaik a fejetonista Jan Neruda, který velmi usiloval o získání některé z Jiráskových povídek pro své *Národní listy* nebo také spisovatel Karel Čapek, který o našem autorovi napsal: „*Jiráskovo srdce není o fanaticích, křiklounech a ctižádostivých kořistnících, nýbrž na straně vzdělaných, osvícených, právomilných, osobně skromných a laskavých vlastenců.*“⁵⁹ Z těchto slov můžeme jasně vyvodit, že Jiráskovo dílo nikdy

---

⁵⁷ PEŠAT, Z. *Boj o Aloise Jiráskova v zrcadle kritiky*. Praha: 1954, s. 7-10.

⁵⁸ Tamtéž, s. 6.

⁵⁹ ZELENKA, M. a kol. *Sborník společnosti Aloise Jiráskova IV. vydaný u příležitosti 150. výročí narození A. Jiráskova*. Praha: 2001, s. 149.

nepomáhalo buržoasii, jak se někteří z kulturních pracovníků domnívali, nýbrž vždy stálo na straně lidu.

Ze strany druhé však narazil na velký odpor, zejména u F. A. Krejčího, A. Nováka nebo A. Vrzala, který nařkl Jiráska ze záměrného zkreslování historických postav, zvláště v první trilogii *Dvojí dvůr*. Zde musíme podotknout, že jako každý historický beletrista i Jirásek přizpůsoboval některé pasáže svému uměleckému záměru, přesto dějiny nijak nepřekrucoval a zachycoval je věrně. „*Vždyť právě on byl jedním z autorů, kteří dokázali českou historii vylíčit nezaujatě, výjimkou byl jen ohled na to, jak se kdo stavil ke svobodě slova.*“⁶⁰ Nicméně nic z toho nemělo charakter tak urážející jako výroky dekadentů A. Procházky a J. Karáska. Ti nebojovali proti Jiráskovi argumenty, nýbrž vyloženě urážkami. Procházka popíral historickou pravdivost jeho děl, o nichž prohlásil, že jsou „*nekonečnou variací příbuzných scén milostných na pozadí nějaké velké doby*“⁶¹. Jirásek na tyto útoky reagoval velmi klidně, vždy s morální převahou a jistotou, nicméně zrovna tento výrok ho zasáhl velice. V dopise Macharovi se totiž svěčuje: „*Že mne v ‚Liter. listech‘ popravili nadobro, to víte, že mně upřeli i to, co jsem myslel, že mně nikdo nemůže popřít, studium doby a kolorit, pokud jen možná u nás za nynějšího stavu pochytit, to ti chlapečkové, kteří asi z historie nic neznají nežli Gyndeliho učebnice, učinili...*“⁶²

Dvěma osobnostmi, které představovaly zcela rozdílné postoje k Jiráskovým dílům a staly se tak vlastně i nejvýznamnějšími, byli však F. X. Šalda a Zdeněk Nejedlý. Právě tyto osobnosti symbolizovaly dvě základní složky, jež se v jeho díle neodlučitelně spojují – beletrii a historii. Šalda byl o jednu generaci starší než náš Jirásek a své výroky nejrůznějších charakterů na jeho adresu dokázal uplatňovat během čtyř desetiletí. V tomto vývoji pochopil Jiráska jako umělce, nikoli však jako geniálního básníka. V jeho tažení bylo dominantní složkou pravděpodobně vyhranění se a odmítnutí něčeho, co představovalo nyní něco hodnotného, odlišného než v generaci předchozí. Přes všechny tyto skutečnosti, kdy vytýkal například Jiráskovi to, že „*si vede jako historik z profese nebo že není velkým*

---

⁶⁰JANÁČKOVÁ, Jaroslava. [online]. [cit. 2015-02-19]. Dostupné z: <http://www.aloisjirasek.cz/myty-a-legendy-o-jiraskovi>

⁶¹ PEŠAT, Z. *Boj o Aloise Jiráska v zrcadle kritiky*. Praha: 1954, s. 46.

⁶² Tamtéž, s. 46.

*epikem*⁶³, to byl právě Šalda, který roku 1911 prohlásil: „*Oslava šedesátých narozenin Jiráskových českou veřejností byla jistě milou podívanou všem, kdož věří ještě významu literatury v národním životě. [...] V jednom shodujeme se a shodneme se všichni: že Jirásek dal do svého díla všecku svou lásku, všecku svou sílu, všecku svou mravní energii; že stojí za ním celý muž a umělec pěkné svědomitosti a opravdovosti. A to také opravdu stačí. Jen blázen dává víc, než má...*“⁶⁴

Významným propagátorem Jiráskových děl, jak jsme již zmínili, byl Zdeněk Nejedlý. Tento subjektivní umělecký kritik udělal pro popularizaci Jiráskových děl opravdu mnoho a zároveň o něm napsal také nejvíce knih a článků. Našeho Mistra opravdu miloval a po celý život jej uctíval. Čím více byl Jirásek umlčován nebo zneužíván, tím větší vášně pro studování jeho knih v Nejedlém rostla a tím více za jeho díla bojoval. Sám si to možná ani neuvědomoval, ale byl to právě on, kdo našemu spisovateli také tolik ublížil. V jeho pracích se totiž ve velmi malé míře dočteme o tom, co Jiráskovy prózy jako součást umělecké tvorby charakterizuje, naopak faktografie a nekonkrétní triády jsou v jeho pracích zachyceny dokonale.⁶⁵

Právě na Jiráskově díle si Nejedlý od začátku zformuloval normy, díky nimž po celý život literaturu porovnával. Jeho podobu historického románu povýšil na nejvyšší možnou doménu, přičemž do opozice postavil nejen zakladatele žánru W. Scotta, ale také H. Sienkiewicze, Lva Tolstého a Gustava Flauberta. Jiráskovou předností dle Nejedlého je to, že čerpá témata z dějin naší země, kde představují velké osobnosti pouze reprezentanty. Flauberta však kritizoval za to, že ačkoli ve svém díle realistickou metodu aplikoval, použil jej na cizí látce a naproti tomu L. N. Tolstý prý zase nedokázal ve *Vojně a míru* spojit kapitoly románové a historické. Nejedlý se později z levého realisty vyvinul v komunistu, přičemž díla Jiráskova stále výrazněji aktualizoval. Situace se změnila po druhé světové válce, kdy se stal čelným ideovým mluvčím komunistické strany, s níž značně o Jiráskovi vyjednával.⁶⁶

Souhrnně lze tedy říci, že Zdeněk Nejedlý jméno našeho spisovatele značně využil k tomu, aby mohl vydávat práce, které si pro svůj soubor zvolil. O Jiráskovi

⁶³ PEŠAT, Z. *Boj o Aloise Jiráka v zrcadle kritiky*. Praha: 1954, s. 96-97.

⁶⁴ FETTERS, A. *Alois Jirásek dnes*. Hronov: 2000, s. 25.

⁶⁵ VORLIČKOVÁ, M. *Sborník Společnosti Aloise Jiráka II*. Praha: 1996, s. 126.

⁶⁶ FETTERS, A. *Alois Jirásek dnes*. Hronov: 2000, s. 14-16.

nepřetržitě opakoval, že je autorem lidovým a neustále o něm mluvil jako o spisovateli nejznamenitějším. Není divu, že se to ostatním nelíbilo. Sám chtěl rozhodovat o tom, která díla by měla být vydávána a všechny nově vydávané Jiráskovy texty chtěl i komentovat. Jeho díla zároveň upravoval, zkracoval a opatřoval je svým doslovem, aby čtenář věděl, jak má dílo číst a jak mu má rozumět. To bylo pravděpodobně kamenem úrazu, neboť takové návody musely jít zejména mladým čtenářům značně na nervy. Lidé by si našeho spisovatele zajisté oblíbili i sami, bez doporučení a učení Zdeňka Nejedlého. Přesto není pochyb o tom, že našeho spisovatele ve všech směrech obdivoval a uctíval. O jeho jednotě historie a umění prohlásil: „*Jeho historické umění je nerozlučitelný organismus, v němž umění splývá s historií v tak dokonalou jednotu, že jedno z toho není myslitelné bez druhého.*“⁶⁷

V neposlední řadě se můžeme setkat také s výrokem o tom, že Jirásek pouze popisoval a psychologie postav mu byla cizí. To byla výtku A. Nováka, který nazval našeho spisovatele „*průměrným psychologem*“, vytvářejícím „*zjednodušené figury*“.⁶⁸ Je tomu právě naopak, Jirásek byl mistrem realistické psychologie, jenž by se mohl měřit s nejlepšími světovými spisovateli. Právě on byl prvním, kdo se realistické psychologii postav vůbec věnoval, přičemž dokázal geniálním způsobem vykreslit a popsat stavy či pocity. Vždy a zdařile rozrůznil jednotlivé typy tak, aby působily nejvyšším dojmem pravdivosti. Proto můžeme říci, že jeho psychologie vyrůstá z děje, tedy z jednání jednotlivých postav. Zde Zdeněk Nejedlý Jiráskovo psychologické umění obhájil: „*Umění nedá se měřiti číselně. Nezáleží na tom, jak mnoho jest v podání postavy psychologického rozboru, nýbrž jde o to, je-li ho tam tolik, kolik má býti... A v tom je Jirásek mistrem, v tomto odměřování míry.*“⁶⁹

Podobně nesprávně mířenou kritikou bylo nařčení Krejčího, který vinil Jirásku z nedůsledného vlastenectví. Tato výtku nebyla vůbec na místě, neboť právě Jirásek si byl plně vědom toho, že národní sebevědomí povzbudí pouze tím, podá-li lidu obrazy jeho slavné minulosti a ukáže tím na historii názorným příkladem. Tímto způsobem probíhaly po dlouhá desetiletí útoky na adresu našeho talentovaného spisovatele, přičemž se ještě objevil výrok kritizující Jiráskovu

---

⁶⁷ PEŠAT, Z. *Boj o Aloise Jirásku v zrcadle kritiky*. Praha: 1954, s. 111.

⁶⁸ Tamtéž, s. 93.

⁶⁹ Tamtéž.

chladnost v přístupu k historické látce, kritika jeho lidovosti nebo nařčení z nemodernosti. Takto se tehdejší kritika pokoušela zkreslit čtenářům profil tehdejšího spisovatele, přitom typickým znakem této kritiky, ať už ze strany *Hlídky literární* nebo jednotlivých kritiků, byla „omezenost, nevzdělanost a dogmatismus, spokojující se převážně výkladem děje, zabíhající do nejmenších podrobností.“⁷⁰ Příčiny těchto útoků si můžeme také vysvětlovat možná závistí lidí kvůli jeho mimořádné pozici ve státě. Jirásek byl skromným a pracovitým člověkem, který rád přijímal chválu, nikdy si však nepřikládal jiného titulu (ač by mohl) nežli „český spisovatel“. Přes tyto všechny pomluvy a útoky zůstal však našim nejoblíbenějším lidovým spisovatelem, jenž o toto místo zápasí pouze s „Babičkou“ Boženy Němcové. Jde o to, že „*Jirásek všechny tyto útoky vydržel. Dnes vidíme v Jiráskovi přímo dnešního spisovatele. Takového, jakého dnes potřebujeme, po jakém dnes voláme. Především spisovatele, jak tomu dnes říkáme, realistického, tj. úzce spjatého se skutečností. Jirásek je jím každým dechem, každým slovem, stejně jako Němcová.*“⁷¹

Často se objevuje názor, že Jirásek byl spisovatel nudným, což bych měla jako jeho čtenářka vyvrátit. Tuto významnou osobu řadíme mezi mistry českého realistického románu, proto je pochopitelné a přirozené, že se ve svých pracích pokouší o detailní navození atmosféry dané doby, aby nám čtenářům byla tato doba jednoduše bližší. To však může jiným čtenářům, kteří rádi čtou jiné typy literatury, přijít nudné. Přesto osobně mohu říci, ač nejsem vyloženě fanynkou literatury s historickými náměty, že Jiráskovo detailní pojetí mě doslova zasáhlo. S tím souvisí také fakt, že je Jirásek již mrtvým autorem. Je pravdou, že jeho knihy jsou dnes čteny většinou z povinnosti ve školách, přesto si myslím, že jednou v budoucnu budou jeho díla zbaveny předsudků a ideologie a že bude opět hojně čten. Tento spisovatel není nudný ani zastaralý. Právě jeho díla mají co nabídnout, jsou pestrá a barvitě vykreslená a dokáží podat strhující příběhy, alespoň dle mého názoru. „*Opakuji proto: může být dnes nad Jiráska spisovatele časovějšího, chcete-li modernějšího? Nepotřebujeme i dnes člověka, především věci oddaného a z lásky pracujícího a razícího si cestu vpřed, ať jsou překážky jakékoliv?... Jirásek jako umělec nevolá, nenapomíná, ale staví lidem před oči člověka pro lid a národ pracujícího, a ukazuje samým dějem závažnost i krásu práce, jako zase i odpornost*

⁷⁰ PEŠAT, Z. *Boj o Aloise Jiráka v zrcadle kritiky*. Praha: 1954, s. 29.

⁷¹ NEJEDLÝ, Z. *Tyl, Hájek, Jirásek*. Praha: 1950, s. 91.

nepráce, lenosti, zbytečného na světě člověka... A proto: může být dnes spisovatele pro nás časovějšího, více dávajícího? “⁷²

---

⁷² NEJEDLÝ, Z. *Tyl, Hájek, Jirásek*. Praha: 1950, s. 94-95.

6 Rozbory děl

Alois Jirásek napsal opravdu neskutečné množství románů. Blíže se budeme zabývat třemi z nich – *Zámeckým hejtmanem*, *Viktorou* a *Na dvoře vévodském*, v nichž se také přesvědčíme o pravdivosti či nepravdivosti těchto výše popsaných výroků adresovaných Jiráskovi. „*Román Jiráskův prve než přikročí klíčení, snáší trpělivě materiál kulturně-historických dokumentů, hromadí si zásobu zjištěných detailů, hledá zvláště silné a charakteristické znaky doby, aby mohl ovzduší jejích zájmů a vůdčích idejí co nejplněji, nejsytěji vystihnout. Na tomto přípravném procesu jasně vyniká odlišnost nového historického románu od historického umění starší faktury.*“⁷³

6.1 Zámecký hejtman

Vojenské povídky, které Jirásek psal zhruba od poloviny sedmdesátých let až do let osmdesátých, do jisté míry splývají s jeho dalšími snahami o povídky historické a později o historické romány. Statičtější než předchozí typ jsou rané historické obrázky Aloise Jiráska, přičemž osu povídky tvoří hlavní hrdina, který se octne v těsném kontaktu s historickou osobou nebo událostí v té nejméně očekávanější chvíli určitého zvratu. Jak jsme již zmínili, první drobné historické povídky označoval Jirásek jako „obrázky“. Podle Jaroslavy Janáčkové snad chtěl autor poukázat na pravdivost nebo se chtěl oprostít od žánrů spjatých s povídkou a novelou. K takovému typu povídky patří i *Zámecký hejtman*, v němž Jirásek staví do kontrastu prvky reality a romantičnosti velmi výrazným způsobem.⁷⁴

V této povídce z roku 1879 líčí Alois Jirásek zbabělý útěk zimního krále Fridricha Falckého z Čech, který se před svým odjezdem zastavuje na náchodském zámku, majetku paní Salomeny Slavatové ze Smiřic. Zde navštěvuje zámeckého hejtmana – pana Straku. V Čechách v této době vrcholí bitva na Bílé hoře (8. listopadu 1620), kdy byli čeští stavové katolickou armádou poraženi. České vojsko značně ustoupilo a v zemi panoval strach, beznaděje a smutek. Český národ měl jedinou

---

⁷³ TUČEK, A. *Alois Jirásek: kapitoly literárně kritické*. Praha: 1901, s. 16.

⁷⁴ JANÁČKOVÁ, J. *Alois Jirásek. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: 1987, s. 97-100.

naději, spoléhal na svého krále, v němž se bohužel nenašla ani špetka odvahy nebo cti za svou vlast bojovat.

Krátce před samotnou návštěvou krále Fridricha Falckého v Náchodě, se vrátí domů po dlouhých letech u armády syn pana Straky Václav, který tuto smutnou novinu o plánovaném útěku krále otci oznamuje. Hejtman je zdrcen a tuto nenadálou situaci nechápe, přičemž odmítá představu, že král ani nebyl na bojišti. Zároveň spatřuje ve svém synovi slabocha, který dává zapravdu zimmnímu králi a uprchnout chce spolu s ním. Fridricha samozřejmě hejtman na zámku přijme, avšak v noci hned využije příležitosti k tomu, aby mu sdělil své obavy o další osudy české vlasti. Marně však prosí Fridricha k zaútočení proti nepřítelům, jak tomu bylo i za vlády Jiřího z Poděbrad, na něhož se hejtman odvolává. Hejtmanova slova o tom, že bude Fridrich prvním králem, který z bitvy prchá a že národ svůj zahubí, mu bohužel také nepomohou. Král je pevně rozhodnut českou zemi opustit a za hranicemi najít spojence, s nimiž se později hodlá vrátit a naši zemi zachránit. Spolu s ním odjíždí i hejtmanův syn Václav, který je bezhlavě zamilován do jedné z německých dívek doprovázející krále Markéty. Ta je však schopna jeho lásku opřevrat pouze v případě odejde-li za hranice s ní. Václav se nerozmýšlí ani chvíli a je rozhodnut doprovázet na dlouhých cestách nejen krále, ale i svou vyvolenou.

Když s tímto utíkajícím průvodem odejde do ciziny v obavě před pronásledováním i majitelka Náchodu Salomena Slavatová, dříve silný a energický hejtman se promění ve smutného a truchlivého staříka, který marně nejen svého syna, ale i krále v dalekých dálkách vyhlíží. Ti se však bohužel nevracejí. Jedinou nadějí na konci této povídky přinesou exulanti v průvodu v čele s Janem Amosem Komenským, kteří sdělují hejtmanovi zprávy o jeho synovi. Protože Markéta Václava kvůli bohatství jiného nápadníka zapudila, zakotvil on v Polsku, kde začal pomáhat emigrantům. Z toho má hejtman velikou radost, ale ta nemá dlouhého trvání. Je si vědom nebezpečí nepřátelského útoku, který záhy přichází. Během tohoto napadení byl dvůr hejtmanův vypálen a on bohužel zabit. Václav toho samého roku zahynul v bitvě s císařskými vojsky, proti nimž ve službách dánských udatně bojoval.

Jak jsme již uvedli, celý příběh se odehrává na náhodském zámku, který je majetkem hraběnky Salomeny Slavatové ze Smiřic. Smiřičtí ze Smiřic byli českým rodem, jenž byl do panského stavu povýšený roku 1554. Prvním známým předkem byl Jan Smiřický, který se aktivně účastnil husitské revoluce postupně na straně Pražanů a Táborů. V 16. století získal tento rod značné majetky v celém království. Zakladatelem náhodské větve, která vymřela roku 1614, byl Albrecht ze Smiřic, kterého Jirásek v této próze také zmiňuje. Posledním členem rodu mužského pohlaví byl Albrecht Jan, což byl bratr paní Salomeny. Po jeho smrti se dědičkou tohoto majetku stala právě Markéta Salomena, která svou zemi také roku 1620 opustila.

Jedním z předních znaků romantismu je důraz na citové hodnoty, jež můžeme v této Jiráskově povídce jasně spatřovat. Láska zámeckého hejtmana pana Straky ke svému synovi Václavovi nemůže snad žádný ze čtenářů přehlédnout. Přestože se starý pán hned zhruba v první čtvrtině tohoto příběhu na svého syna rozhněval, je nám Jiráskem představován jako jediná radost a naděje zámeckého hejtmana. Právě možná v tom tkví míra jeho rozčilení, neboť by od svého dobře vychovaného syna čekal zcela něco jiného. Václav se oháněl tím, co by mu bylo platné, kdyby byl odvážnější a padl v boji. Na to mu pan Straka odpověděl: „*Co by ti platno bylo? Kdo by ti za to co dal? Vid', ani měšec, ani břicho by o tom nevědělo. Což ti do toho, že by snad starý otec zaplakal a řekl: Padl ubohý, mlád, má naděje a radost, ale slávu mu, bůh mu odmění, že padl pro svatou věc.*“⁷⁵

Z tohoto kázání nebylo Václavu nejlépe, zároveň si přivítání ze strany svého otce představoval zcela odlišně. Věděl však, že jej otec velmi miluje, proto doufal v pozdější laskavé uvítání. Ačkoli byl zámecký hejtman z oné zprávy velmi zdrcen a sklíčen, přičemž jeho hlavní myšlenka směřovala k osudu českého národa, nedokázal se na svého syna dlouho zlobit. Při pohledu na spícího Václava se jeho mrzutá a přísná tvář dokázala vyjasnit září lásky a v tomto okamžiku na vše zapomenul. Naopak Václavovi, který se bezhlavě zamiluje do jedné z německých dívek, pro jejíž lásku je schopen udělat cokoli, by nebylo zatěžko vlastního otce brzy pochovat. V tomto motivu nešťastné lásky lze spatřovat typický prvek romantismu, který se v prózách dále směšuje i se snovou krajinou, o níž oba milenci také smýšlejí. V této fázi samozřejmě čtenář ještě nemůže vědět, jak to

---

⁷⁵ JIRÁSEK, A. *Z bouřlivých dob. Zámecký hejtman*. Praha: 1899, s. 19.

s onou láskou k německé dívce dopadne, avšak sama jsem se závěru příliš nedivila a toto zklamání částečně očekávala.

Nemusíme zde dlouze popisovat, jak byl pro pana Straku odjezd svého syna bolestivý. Jednak z důvodu dlouhého odloučení v letech předchozích, jednak a to byl v této situaci důvod závažnější, zbabělost a neschopnost postavit se krutému osudu. Sám v jejich výměně názorů, v níž ho k útěku vlastní syn přemlouval, zvolal: „*Nikdy! Já ze země utíkati nebudu a kdyby mne ubili! – oh opustí-li nás cizácká sběř, my se neopustíme ... teď je čas, abychom sami sebe bránili. – Zůstaň Václave...my sami tu zřídíme statný houf a ty jej povedeš a já půjdu také – ještě není tak zle...*“⁷⁶ Václav ho měl však za blázna a nedbaje jeho slov odešel.

Takový důkaz lásky, jež Václav kvůli Markétě podstoupil, důkaz, kdy syn opustí svého starého otce v době ohrožení celého národa, zdá se být na jednu stranu nesporným romantickým prvkem tohoto díla, na stranu druhou prvkem nulové statečnosti a udatnosti, která byla v oné epoše zapotřebí. Přes tyto všechny skutečnosti to byl právě zámecký hejtman, který denně svého syna spolu s králem v dálkách vyhlížel. Energetický muž, jenž by za práva a svobodu celého národa bojoval holýma rukama, se proměnil osamocením ve ztroskotance, zajatce ideálu. Přesto je nutné říci, že citové pouto mezi otcem a synem bylo velice silné a bohužel bylo kvůli poutu jiného druhu zlomeno. Takto se otec se svým synem rozloučil: „*Jdi si, nezdárný synku, jdi si za tou německou lárýní, která ti milejší než starý otec a rodná země, - jdi si, jdi, ale ke mně se více nehlas, až tě tam odkopnou!*“⁷⁷

V této povídce tvoří hlavní postavu výjimečný hrdina pan Straka. Volba starého muže jako titulního hrdiny, který navíc brání svůj dvůr do posledních sil, zdá se býti velmi vhodnou pro danou povídku. Právě tento starý zámecký hejtman měl ukázat čtenářům tu smutnou posloupnost dějin a tu bezmoc, jež se v pobělohorských Čechách objevila, což se Jiráskovi dle mého názoru podařilo přímo skvostně. Pan Straka jedná za každé situace čestně, nenechá se zastrašit a pro blaho naší země by byl ochoten cokoli podstoupit. Je svým způsobem výjimečný svým chováním, a proto se také v závěru tohoto příběhu stává osamělým. Dochází zde k rozporu mezi vnitřním světem hlavního hrdiny a světem

---

⁷⁶ JIRÁSEK, A. *Z bouřlivých dob. Zámecký hejtman*. Praha: 1899, s. 48.

⁷⁷ Tamtéž, s. 49.

okolním. Uvědomuje si vážnost situace, přesto mu jeho čest nedovolí uprchnout jako všichni ostatní a v Náchodě zůstává. Náš hlavní hrdina se vrací do minulosti, v níž obdivuje historii a bývalé panovníky, kteří byli schopni se krutým událostem vzepřít. Bouří se proti společnosti, kterou je pokládán za blázna a pro kterou nebylo jiné východisko v této smutné situaci než útěk ze země. V této spojitosti je nutné uvést pár slov Zdeňka Pešata, který o Jiráskovi takto smýšlí: „*Ano, skutečnost, že Jiráskovo dílo stálo a stojí důrazně na straně lidu, že bojovalo po jeho boku proti jakémukoliv útlaku, jak národnímu, tak i sociálnímu, nebyla po chuti těm, kdož stáli na straně utiskovatelů lidských svobod.*“⁷⁸ V této souvislosti se nám jeví jako nutné zmínit další důležitý prvek, jenž k romantismu právem náleží a tím je ztotožnění autora s hlavním hrdinou. Jirásek by v této situaci jednal na chlup stejně, přičemž v jednání i mentalitě jednotlivých postav vychází z vlastních zkušeností. Zachycuje „pouze“ to, co sám zná a vidí. Historie zde plní určitou funkci, ale v této spojitosti převládá vztah autora k ději nad dějem samotným. Aby Alois Jirásek odhalil v minulosti úlohu lidu a přiblížil se společenskému vývoji, musel se dobrat historické pravdy a věrným způsobem ji také ztvárnit – zobrazit. Jedinou metodou k onomu cíli byla metoda realistická. Je až obdivuhodné, jak Jirásek v pohledu na minulost přesně rozeznává společenské rozdíly. Byl to právě zápas lidu za svobodu v současnosti, jenž vedl Jirásku k historickému románu, jehož očima viděl naše dějiny a jenž mu také dal obrovskou sílu v to, aby pravdivě zachytil minulost.⁷⁹

V této povídce můžeme spatřit radikální proměnu hlavního hrdiny - zámeckého hejtmana. Ten se z energického muže plného odhodlání k boji za vlast promění v truchlivého, žalostného a zarmouceného starce, který celé dny tráví marným čekáním a vyhlížením svého syna Václava. Ze svého zámku se dokonce odstěhuje na menší dvůr, kde nemá ani služebnictvo s výjimkou dvou starých sluhů. Sám moc dobře ví, co ho v brzké době čeká, přesto se nevzdává naděje na lepší zítřky jak pro něho, tak pro celé království. V závěru této povídky se u hranic střetává s průvodem mužů, mezi nimiž se objevuje šlechtic Jiřík Sádovský ze Sádova, známý ochránce Bratří českých a kněz jdoucí mu po boku Jan Amos Komenský. Ti mu přinášejí zprávy o jeho synovi Václavovi, které ho zcela zahřejí na duši. Ačkoli je hejtman plný bezmoci a u konce svých sil, stane mu na mysl opět špetka naděje

---

⁷⁸ PEŠAT, Z. *Boj o Aloise Jirásku v zrcadle kritiky*. Praha: 1954, s. 9.

⁷⁹ Tamtéž, s. 8-9.

a poprosí je o předání vzkazu: „*Řekněte jim tedy důtklivě, že je čekáme, že se už topíme v krvi! Aby král se rozpomenul, co slíbil...*“⁸⁰ Také v úplném uzavření našeho příběhu, kdy na hejtmanův dvůr vpadnou císařští jezdci se záminkou nepřátelského útoku, se pan Straka na poslední chvíli vzchopí a bojuje do posledního dechu.

Právě pan Straka je v povídce *Zámecký hejtman* úplným opakem krále Fridricha Falckého. Ten byl synem falckého kurfiřta Fridricha IV. z rodu Wittelsbachů. Byl hlavním představitelem Unie německých protestanských knížat a stavů. Po vypuknutí povstání v Čechách roku 1618 se pro české stavy snažil zajistit finanční a vojenskou pomoc. Králem byl zvolen roku 1619 z důvodu toho, aby zprostředkoval pomoc ze strany významných nekatolických států, jako byla Anglie a Nizozemí. Brzy se však ukázalo, že žádná pomoc se konat nebude. Při osudné bitvě na Bílé hoře seděl král Fridrich na hradě, kde při skvostné hostině hodoval. Mnoho posílů přijelo za ním s prosbou a napomínáním, aby s nimi šel na bojiště a svůj lid povzbudil. Fridrich měl však stále mnoho času a na bojiště se odebral až později. U Strahovské brány se potkal se svým vojskem, které z boje prchalo. Porážka nemusela vést k úplnému přemožení Čechů, neboť české vojsko bylo ještě dosti četné k dalšímu odporu. Fridrich však bohužel všechny naděje smetl ze stolu a jednoduše uprchl.

Naproti tomu starý hejtman, který by rád situaci zachránil, přemlouval zprvu kancléře a později i krále, aby svolal lid do zbraně a nevzdával se. Když narazil u kancléře na odpor, chtěl se sám ve svých letech chopit vedení národa, které by bylo ještě schopné tasit meč: „*Vím všecko – všecko znám – vím, že král, jeho vojevůdcové, cizí chasa najatá malomyslně prchají ... vím ale také, že jsou tu ještě lidé, kteří by se meče chopili, že by rádi šli do boje ... a při sám Bůh, jak jen sprostný, chudý zeman jsem, seřídím statný houf, a jak jsem bídný, slabý staroch, povedu jej proti císařským!*“⁸¹ Tato slova pronesl pan Straka a myslel to smrtelně vážně. V něm tedy vidíme pravý protipól ke králi Falckému, v němž by se tato myšlenka, i kdyby králem nebyl, nikdy nezrodila.

Pan Straka nebyl kancléřem ani samotným králem vyslyšen, neboť ho pokládali za blázna. Právě tohoto muže, který chtěl krále „pouze“ povzbudit a přemluvit

---

⁸⁰ JIRÁSEK, A. *Z bouřlivých dob. Zámecký hejtman*. Praha: 1899, s. 61.

⁸¹ Tamtéž, s. 33.

k tomu, aby se zachoval jako jeho předchůdci a svou zem do posledních sil bránil. Fridrich Falcký ho však chtěl zatknout a uvěznit. Přes tyto skutečnosti se opět zámecký hejtman zachoval jako čestný muž. V jeho komnatách totiž visely obrazy známých vojevůdců a také památky na ně. Mezi jednou takovou byla i husitská zbraň jako symbol odvahy a chabrosti, jež má tyto vlastnosti stále a za každé situace vyvolávat. Po brzkém odjezdu krále spolu s hejtmanovým synem Václavem našel jeden z poddaných zlatou podkovu koně, která patřila právě Fridrichovi. Pan Straka ani na okamžik nezaváhal a tuto podkovu za husitskou zbraň vyměnil. Z toho plyne, že ačkoli se Fridrich k panu Strakovi choval nepřátelsky a s opovržením, on myslel na jeho památku a chtěl ji také zachovat. Zároveň věřil i v to, že se do své země brzy vrátí a všechno uvede na pravou míru. Samotné paní Salomeně, která ho navštívila, sdělil: „*Hlídám zde krásnou památku, paní má, tu co nám Fridrich, kurfist při Rejně, někdy král český, zanechal.*“⁸² Jirásek nám zde představil skutečného hrdinu, byť v pokročilejším věku, který v závěru zemře. To je právě onen nesporný romantický prvek. Vždyť právě pan Straka toužil po „ideálu“, po nevzdávajícím se králi, jemuž by byl největším spojencem v době ohrožení země jeho národ. Fridrich Falcký však zvolil cestu hledání spojenců za hranicemi ve Vratislavi. Do konce svého života hejtman nepřestal věřit, přesto jeho touha a iluze nebyly naplněny, tudíž musel přes všechny své příkladové vlastnosti zemřít.

Výjimečnost situace, která je v této povídce spatřována, představuje osudové okamžiky jednotlivých postav. Již v úvodní části příběhu nás Jirásek nechává na pochybách, o kterou z historických událostí se v této povídce opírá. Je nám známo, že se na pozadí doby něco přihodilo, neboť z rozhovoru kuchaře Floriana a písaře Kasparidesa je zřejmé nějaké nebezpečí: „*A mou vinou to není, že po celý boží den zahálím.*“ „*Ne tvou, pravda, ale zlých časů. Těžký čas špatné hody strojí.*“⁸³ Zároveň se čtenář dočte o tom, jak kuchaři nůž v kuchyni třikrát spadne, v čemž spatřují s písařem nějaké znamení v podobě nebezpečí. O bitvě na Bílé hoře a o porážce českých stavů se dovídáme až v okamžiku, kdy se vrací na náchodský zámek syn hejtmanův Václav spolu s touto novinou. To, jak každý nyní se svým životem a osudem naložil, byla na jedné straně otázka cti, obětavosti a úcty vůči naší zemi, na straně druhé otázka bázlivosti, sobeckosti a egocentrismu.

---

⁸² JIRÁSEK, A. *Z bouřlivých dob. Zámecký hejtman*. Praha: 1899, s. 55.

⁸³ Tamtéž, s. 7.

Jirásek také zde užívá kontrastu přírody, nicméně v menší míře než u jeho jiných realistických děl. V *Zámeckém hejtmanu* najdeme několik pasáží, v nichž autor líčí krásu krajiny náchodského zámku, přičemž je většinou tato krajina v souznění s panem Strakou. Jako například ve scéně, kdy prožívá těžké chvíle a truchlí nad odloučením od syna, s nímž se za nedlouho setkává, je příroda Jiráskem popisována smutně, pošmurně – „*tak, jak tomu bývá za nevlídného dne podzimního.*“⁸⁴ Nebo dále zhruba v polovině samotného příběhu se náš hlavní hrdina sebeobviňuje ze špatné výchovy svého syna, přičemž je tato pasáž v pozadí doplněna nevlídným počasím a mohutným deštěm.

Celý příběh je také protkán tematikou boha, na nějž se několikrát v různých scénách odkazuje. Víra v boha byla v době ohrožení našeho národa jedinou útečnou po většinu obyvatelstva. A není se čemu divit, i pan Straka často sedával nad svým Historickým kalendářem Adama z Veleslavína, do něhož připisoval a poznamenával, co se všechno v Českém království událo a co všechno bůh dopouští. Přestože byla tato doba velmi zlá, stále byl přesvědčen, že se víry své nikdy nezřekne, i kdyby ho někdo měl násilím nutit. V této souvislosti lze i zmínit výrok Komenského, jenž byl pronesen na hejtmanovu adresu: „*Pane Strako, nezoufejte! Bůh je spravedliv a nedá nám zahynouti, ač nás za hříchy naše trestá přísnou rukou. Síla naše je podvrácena, slábi jsme, ale vychováme děti své zdravě a silně. V novém pokolení, jež nebude milovati cizích model, vrátí se nám síla a štěstí!*“⁸⁵

Ve chvíli, kdy se se zemí českou s velkou bolestí loučil i Komenský, bylo všem velice teskno a smutno u srdce. Záhy po jeho požehnání vztyčila se ještě na posledním voze dívka pokládána za známou věstkyni Kristina Poniatowská, která pronesla: „*Tvář zuřivá Hospodinova rozptýlila nás: umdlévá srdce naše, zatmívají se oči naše pro horu Sion, že zpuštěna jest. Však ty, Hospodine, na věky zůstáváš, stolice tvá od národu do pronárodu! Pro slzy vaše, které bůh sebere andělem svým, a pro lásku vaši, jež věky přetrvá, pokolení pozdní vaše probudí, občerství a posilní, smiluje se Hospodin nad zemí touto! Aj, dnové jdou, že přivedu zase zajatý lid svůj a vystaví města zpuštěná, aby v nich bydlili. I štípím je v zemi jejich, že*

---

⁸⁴ JIRÁSEK, A. *Z bouřlivých dob. Zámecký hejtman*. Praha: 1899, s. 11.

⁸⁵ Tamtéž, s. 60.

*nebudou vykořeneňi více ze země své, kterou jsem jim v dědictví věčné dal, a obnovena bude sláva i štěstí země té!*⁸⁶

Jak jsme již výše zmínili, představují nám Jiráskovy historické obrázky hrdinu, který se ocitne v těsném kontaktu s historickou osobou nebo s významnou událostí. Vedle postavy Jiříka Sádovského ze Sádova se hejtman také střetává s významnou historickou osobností, již je Jan Amos Komenský. Tato postava nebyla Jiráskem vybrána náhodně, nýbrž vyloženě vědomě a cíleně. Právě tento významný spisovatel byl v roce 1618 vysvěcen na kněze a vyslán biskupem *Jednoty Láneckým* do Fulneku jako duchovní správce tamějšího bratrského sboru. Do jeho života ve Fulneku značně zasáhla bělohorská katastrofa a Fulnek byl brzy vydrancován a vypálen. Komenský byl jedním z hledaných, neboť evangeličtí kazatelé nesměli uniknout. Jeho knihovna i všechna nedokončená díla byla spálena a Komenský musel, chtěl-li ujít pronásledování, opustit svou rodinu i svůj sbor.

Nějaký čas se skrýval na mnoha místech, přičemž významným je Brandýs, kde napsal svou slavnou knihu *Labyrint světa a ráj srdce*. Po letech stíhání a protivenství, kdy se také dozvěděl o smrti své ženy i svých dvou synů, přijal vděčně pohostinství u pana Jiřího Sádovského ze Sloupna, bývalého hejtmana hradeckého kraje. Rok 1628 přinesl tvrdé stíhání nekatolíků, proto byl nucen Komenský opět odcestovat do polského Lešna, kde nějakou dobu pobyl. V dalších letech žil také ve Švédsku a pak se zase do Lešna vrátil. V roce 1656 z Lešna odešel a usadil se v Amsterdamu, kde roku 1670 zemřel. Volba této historické osoby pro tuto povídku nebyla zajisté Jiráskem nikterak složitá. Právě tento muž byl největším spisovatelem pobělohorské emigrace a poslední biskup jednoty bratrské. Při svých studiích v Německu si všímal rozmachu vědy jiných států, a proto se rozhodl takovou vědu založit i v Čechách. Tyto Komenského plány byly však přerušeny bitvou na Bílé hoře. Málokdo z lidí byli tolik zoufalý ze svých vlastních nezdarů i z naší národní tragédie jako právě Jan Amos Komenský, který stále hledal útěchu ve víře a věřil v lepší budoucnost stejně jako náš hlavní hrdina pan Straka.

---

⁸⁶ JIRÁSEK, A. *Z bouřlivých dob. Zámecký hejtman*. Praha: 1899, s. 62-63.

Dle mého názoru jím chtěl Jirásek poukázat na svébytnou bytost našeho národa. Ačkoli tato osoba zažila odloučení od vlasti, ztratila svou ženu i své děti, zažila krutosti a utrpení třicetileté války, přišla o většinu svých spisů a děl, stala se obětí pronásledování, ani na okamžik se nevzdala své víry a naděje v lepší zítřky nejen pro něho, nýbrž pro celý český národ, jež tolik miloval. To je zajisté jeden z důvodů, proč v tomto příběhu vystupuje zrovna Jan Amos Komenský, který je tímto smýšlením podoben nejen panu Strakovi, ale také samotnému autorovi této povídky – Aloisi Jiráskovi. Další významnou osobou, jež Jirásek v závěru této povídky zmiňuje, je Kristina Poniatovská. Toto jméno je spojováno s vizionářkou a dcerou polského šlechtice a kněze jednoty bratrské Juliána Poniatowského z Duchnik. V dobách skrývání ve vlasti, kdy hrozilo Komenskému nebezpečí, působila mu útěchou povzbuzení, proroctví a různá vidění. Jejich obsahem byl přímo fascinován a během krátkého času dokázal pořídit i jejich české překlady.

Takto fascinován a nadchnut byl Jan Amos Komenský také mladou dívenkou Kristinou Poniatowskou, která mu líčila řadu vidění o vítězství evangelické strany nad tou katolickou. Její vidění a také vidění dalších vizionářů jako byli Kryštof Kotter nebo Mikuláš Drábík se bohužel nenaplnila. Důležitou otázkou zůstává, proč vizionářům Komenský vůbec věřil a proč jejich vidění takto šířil. Dle mého názoru je spojoval samozřejmě s bohem a s nápravami, které se díky bohu mohly v celé společnosti změnit. Jak jsme již výše popsali, Komenský celý život věřil, a bylo tomu i ve stáří, že vše se jednou vrátí k normálu a všichni se společně v jejich milované vlasti opět shledají. Co jiného vlastně lidem v těchto krušných dobách zbývalo než věřit. Z tohoto důvodu zakomponování proroctví a vidění do Jiráskovy povídky předznamenává víru v budoucnost, samozřejmě v tom pozitivním slova smyslu. Jirásek dovedl použít tyto postavy při vyslovení určitých tezí a ideových postojů. Jejich přímou řeč, která zní z úst těchto osobností věrněji, dokáže ochotněji také zajisté každý čtenář přijmout. V této souvislosti stojí za zmínku rámcové motivy, jež Jirásek ve svých historických obrázcích uplatňuje. V úvodu příběhu se vždy dovídáme o letopočtu a o jakou historickou událost v našich dějinách se jedná, přičemž v závěru povídek se nám otevírá výhled spolu s nadějí k šťastné budoucnosti.⁸⁷

---

⁸⁷ JANÁČKOVÁ, J. *Alois Jirásek. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: 1987, s. 96-97.

Ačkoli je povídka *Zámecký hejtman* rozsahem jednou z nejkratších, patří k povídkám obsahově nejširším. Toto napětí mezi krátkým rozsahem a velkým obsahem způsobuje vlastně to, že se nám do popředí historické novely dostávají faktory lidské a zpřítomňující, které převládají nad těmi historickými. To neznamená, že by měl zde Jirásek méně práce než například v jiných románech. Ba naopak, do povídek je zapotřebí klást uvážlivé motivy a vhodně je propojit od začátku do konce, což se Jiráskovi zcela jistě podařilo.⁸⁸ Dle mého názoru chtěl Jirásek onu historickou událost čtenářům zprostředkovat právě v této krátké povídce proto, aby žádnému z nich neunikla sebemenší souvislost a dokázali se během čtení celé této povídky aktivně soustředit, a hlavně vše co čtou vnímat.

Důležité je také zmínit, jak zde autor uplatňuje demokratizaci ve výběru postav. Na jedné straně nám představuje mocného, silného a bohatého krále, jež se nám spíše jeví jako zbabělec a sobec. Vysoce postavenou osobou vedle Fridricha Falckého je také jeho kancléř, který stojí vždy na jeho straně. Sama majitelka náchodského zámku Salomena Slavatová je hraběnkou a v neposlední řadě naše hlavní postava pan Straka také nepatří mezi nejchudší. Na straně druhé se dočteme o hejtmanových poddaných písaři a kuchaři, kteří na náchodském zámku žijí v poklidu s ním. Další chudě zobrazenou postavou je i sluha, jenž přináší na zámek nalezenou podkovu koně krále Fridricha. V postavě Markéty lze sledovat osobu na pomezí, neboť chudá pravděpodobně nebyla, avšak po majetku a penězích doslova dychtila.

Vedle demokratizace můžeme mluvit i o Jiráskově schopnosti typizace, jež představuje typické rysy lidí v jedinečném hrdinovi. Autor vytvořil postavy, které zároveň typizovaly danou dobu. Ty jsou jím popsány z vnějšího pohledu, zároveň postavy historické charakterizuje hlavně jejich jednáním v ději, který tvoří u Jirásky hlavní složku. Jiráskovou hlavní předností je tedy vyprávěčství, v němž spojuje drobné události s těmi důležitými historickými, dále popisuje různá prostředí a je zaujat vším, o čem mluví. Jeho jazyk je srozumitelný a věcný, neboť spojuje soudobou spisovnou češtinu s prvky jazyka lidového. Zdeněk Pešat o jeho lidovosti napsal: *„Byla to lidovost, která Jiráska tolik přiblížila poznání historických zákonitostí vývoje lidské společnosti, která dala jeho dílu historický*

---

⁸⁸ JANÁČKOVÁ, J. *Alois Jirásek. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: 1987, s. 100.

optimismus, pathos demokratičnosti a vlastenectví.“⁸⁹ Tento autor nás o pravdivosti jeho slov dokáže natolik přesvědčit, že nás ani na okamžik nenapadne zaváhat o nějaké idealizaci. Je to dáno Jiráskovým malířským nadáním, jež dodává příběhům názornost a konkrétnost. Jazykových prostředků, zejména tvarů knižních jako jsou přechodníky, využívá především k hlubšímu vystižení dané doby. Používá v hojné míře přímou řeč, což činí povídku mnohem čtivější a plynulejší.⁹⁰

„Tvůj Felice Tankredo velmi se mi líbí... Až budeš chtít ten soudní protokol o Smiřické, tak mi to sděl, pošlu Ti její. Mám z Tvých prací velikou radost, poněvadž z nich cítím vanouti ducha – toho pravého ducha naší historie – na rozdíl od všech těch lidí, jenž ničehož nechtou a libujou si ve frázích!“ Tato slova napsal Jiráskův přítel ze studií Antonín Rezek. *Felice Tankredo* byla asi druhou historickou povídkou, kterou Jirásek napsal. Rezek v dopise píše o jakémsi dokumentu, jenž může Jiráskovi poslat. Tento dokument byl pravděpodobně objednan pro psaní naší povídky *Zámecký hejtman*. Tuto povídku Jirásek psal v Hronově a pochlubil se s ní i své nastávající ženě: *„Zámeckého hejtmana kvapně ukončuji, a již těším se na povídku pro Lumír, do které se chutě dám. Trvám, že nebude špatná, vyvedu-li ji tak, jak mi její osoby v mysli se kmitají.“*⁹¹

---

⁸⁹ PEŠAT, Z. *Boj o Aloise Jirásku v zrcadle kritiky*. Praha: 1954, s. 9.

⁹⁰ MUKAŘOVSKÝ, J. a kol. *Dějiny české literatury*. Praha: 1961, s. 450.

⁹¹ JANÁČKOVÁ, J. *Alois Jirásek. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: 1987, s. 93.

6.2 Viktora

Tato významná práce, jež bývá pokládána za Jiráskovu první povídku historickou, vyšla spolu s obrázkem z hor *V susedství* v nakladatelství *Jana Otty* roku 1874. Jan Otta tehdy započínal svou nakladatelskou dráhu a ucházel se o nová autorská jména. Zajímavým a nevysvětlitelným faktem je, že obě tyto prózy – *Viktoru* i *V susedství* Jirásek později ze svých spisů vydědil, přestože byla jejich průprava jedinečná a značně povzbudivá. V době, kdy se ke čtenářům tyto povídky doslova rozběhly, nastupoval náš autor zrovna na své první pracovní místo.

Příběh *Viktory*, jež můžeme plným právem nazvat elegickým příběhem mladé lásky, je zasazen opět do období bělohorského. Z toho důvodu Jirásek dal této povídce podtitul *Povídka z dob utrpení národa českého*, stejně tak jak to udělal kdysi Alois Hronovský. Ačkoli je děj situován do bouřlivých událostí našeho národa, jádro příběhu je přímo vytříbené, neboť se náš autor v této práci pohybuje výhradně v oblasti tvorby romantické. Jiráskovým cílem bylo zřejmě podat a vytvořit citově vzrušenou náladu kolem historického příběhu a tím přispět k „*tklivému*“ vyznění povídky v podobném zpracování jako tvořil historické prózy Václav Beneš Třebízský. Jiráskovy počátky jsou tedy poznamenány citovostí a elegičností tohoto autora, avšak později se sám probojoval k novému smyslu historie jako takové.⁹²

Ve stručnosti nám povídka vypráví o udatném mladíkovi Pavlovi, který se spolu se sluhovým synem Vojtou rozhodl odvážně bojovat za český národ, přestože pociťoval velký strach a hlavně zármutek z odloučení od svých nejbližších. Pavlova milá Viktora nese toto odloučení velmi těžce a jedinou oporou se jí stává v těchto chvílích bůh a modlitby. V bitvě, jež je zde velmi podrobně vylíčena, udatně oba muži bojují. V domě evangelického kněze Martiniuse zavládne velký strach, panika a nejistota, kterou způsobí nejen nulové zprávy o našich nebojácných hrdinech, ale také chasa vojáků v čele se lstivým velitelem Lahůnkem, která jejich dům pečlivě prohledává a který Viktoru tajně miluje. Navzdory všemu nebezpečí Pavel i Vojta přežijí, ale jsou nuceni se schovávat na mnoha místech. Viktora spolu se svým otcem knězem a sluhou Vavřincem byli vyhnáni z vlasti, proto se rovněž z důvodu pronásledování museli ukrývat. Když se

---

⁹² MUKAŘOVSKÝ, J. a kol. *Dějiny české literatury*. Praha: 1961, s. 434.

konečně všichni shledají a žijí spokojeně v horské samotě, kde připravují svatbu Pavla a Viktory, objeví se Lahůnek, který všechno překazí. Ačkoli ho Viktora v souboji zabije, sama však v předvečer své svatby také umírá.

Na rozdíl od předešlé povídky *Zámecký hejtman*, v níž Jirásek podrobný popis bitvy na Bílé hoře opomenul, je nám v příběhu *Viktory* boj královského vojska tvořený Čechy a Moravany proti vojsku císařskému líčen do nejmenších detailů. Autor popisuje jednotlivé fronty, křídla vojsk i různé strategie, jež připomínají scény na způsob výkřiků. „*Urá, urá! [...] Svatý Bože! Levé křídlo couvá*“ [...] „*Ti psi, Hollachovi ani nevystřelili a utíkají; hrom do nich bij!*“⁹³ Přestože Jirásek vyobrazil tuto scénu jako velmi nemilosrdný boj, spatřujeme v něm romantický obraz, neboť Moravané se svému vojsku vydali na pomoc: „*Učinili tak bez rozkazu, mužnost, šlechtnost i láska jim velely.*“⁹⁴ Již v úvodu této práce cítíme v Jiráskových slovech neklid, strach a beznaději, jež v Praze mezi lidmi panovaly. Tato dějiště, jež jsou s Prahou spojená, jsou pojata pateticky, neboť *Viktora* začíná jako básnická próza, kdy vstupní scéna svou konstrukcí připomíná romaneto. Během příběhu se k této próze několikrát Jirásek vrací. Zhruba ve třetině příběhu jsou totiž tato dějiště vystřídána dějišti venkovskými, v nichž se básnickým prvkům z důvodu evokace krajiny autor nemohl vyhnout.⁹⁵

Jak jsme již zmínili, celý příběh tedy pojednává o hrůzách bitvy na Bílé hoře roku 1620. Jirásek v tomto příběhu navíc zmiňuje z historických událostí také popravu českých pánů na Staroměstském náměstí a příkazy vydané evangelickým kněžím, aby odešli ze země, nezmění-li svou víru, nebo také pronásledování lidí ve své rodné vlasti. V porovnání se *Zámeckým hejtmanem*, v němž je dle mého názoru důležitější pouto otce a syna, je zde však navíc vylíčen příběh mladé lásky, jež je pro svou záchranu ochotna cokoli podstoupit. Navzdory všem krutostem a útrapám dané doby se nám do popření staví dva milenci, kteří by jeden za druhého dali život, a tím nám čtenářům vlastně tuto povídku romantizují. Tento silný citový vztah je založen na vzájemné znalosti a přirozené důvěře, přičemž nepřítomnost jednoho, navíc v době ohrožení národa, znamená pro druhého obrovský stesk a nepředstavitelný strach. Příběh mladé lásky, jež zde Jirásek uvedl, poráží veškeré

---

⁹³ JIRÁSEK, A. *Viktora. Povídka z dob utrpení národa českého*. Praha: 1874, s. 32.

⁹⁴ Tamtéž, s. 28.

⁹⁵ JANÁČKOVÁ, J. *Alois Jirásek. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: 1987, s. 69.

dobové konvence a společenská pravidla, neboť představuje hlavní podstatu a jádro celé naší povídky.

V samém počátku povídky se dovídáme o setkání dvou mužů Lahůnka a Světelského v pusté noci, v níž jednoho z nich napadla v tmavé ulici smečka psů. Brzy nato zjistíme, že se tyto osoby velice dobře znají, ale mají mezi sebou nějaké nevyřízené účty, o nichž se Jirásek zmiňuje v dalších částech povídky. Později náš hlavní hrdina Světelský potkává vojáky, kteří opouští svůj tábor na Bílé hoře z důvodu velkého hladu a žízně, a kteří mu sdělují aktuální informace o vojsku a zítřejší rozhodné bitvě. Zde opět chtěl Jirásek poukázat, stejně jako v povídce předešlé, na zbabělost a bázlivost žoldnérů, pro něž slovo vlast neznamenovalo zhola nic. „*Co vlast? Žaludek prázdný, vyschlý chřtán – prázdná kapsa a roztrhaný šat! Vlast, vlast! Za peci křičet dovedeš – ale bít se hladový a zedraný!*“⁹⁶ Tato slova pronesli vojáci na adresu Světelského, který jejich útěk z tábora nemohl pochopit a v němž se odvahy v tuto chvíli našlo více než v celé armádě.

Z toho důvodu zde musíme vyzdvihnout kladného hrdinu této historické povídky. Právě Pavel je v tomto ohledu výjimečnou postavou, neboť se proti společnosti bouří, chce zachránit svůj národ a je ochoten za něj bojovat. Při střetu s vojáky utíkajícími z tábora mu hlavou projde jediná myšlenka, již je odhodlání bít se za svou vlast, i kdyby ho to mělo stát život. Je ve všech směrech statečným, odvážným a nebojácným jedincem, v němž je neskutečné množství citovosti. Zároveň prožívá osudovou lásku, jež ho naplňuje pocitem všestranného úspěchu a naděje. Po boku mu vždy stojí věrný přítel Vojtěch „Pražák“, syn Vavřincův, který byl v armádě již před osudnou bitvou. Ve chvíli, kdy Světelský padá k zemi, „Pražáka“ postihne velká zlost, jež je vylíčena také velmi romanticky: „*Oči Pražákovy zajiskřily se jako oči zuřivého tygra, namáháním ohromným ubledlá tvář zarděla se zlostí.*“⁹⁷ Právě Vojtěchovi sděluje na bitevním poli Pavel vzkaz Viktorce, kdyby se náhodou z boje nevrátil: „*Dostaneš-li se domů, pozdravuj všechny – Viktoru! – Kdo jste boží bojovníci! Vzhůru! K Salmovým!*“⁹⁸

Postavu zápornou a protipól k postavě Pavla zde představuje důstojník Lahůnek, jehož charakter Jirásek popsal takto: „*Lahůnek byl zrádce a odpadlík, byl znám co*

---

⁹⁶ JIRÁSEK, A. *Viktora. Povídka z dob utrpení národa českého*. Praha: 1874, s. 7-8.

⁹⁷ Tamtéž, s. 34-35.

⁹⁸ Tamtéž.

*věrný a oddaný sluha císařův, a protož učinili jej komisařem v Hradecku, kdež nade všechny kolegy své přísností a krutostí vynikal. Zhýralec ten jen po rozkoších se pachtil, a chtěje, jsa chudým šlechticem, získati si hojné odměny, sužoval krajany své snad více než cizí dobrodruhové.*⁹⁹ Na počátku příběhu nás totiž nechává Jirásek na pochybách, proč zrovna před tímto mužem Vavřince Pavel varuje a bojí se o Vikтору. Ten byl zpočátku Pavlovým dobrým přítelem, avšak do té doby, než se pokusil za jeho zády získat přízeň a lásku jeho milé. V dalších kapitolách se později dovídáme, jaký je Lahůnek zákeřný zrádce a sobec myslící pouze na svůj prospěch. Ačkoli jednoho dne Vikтору před spáry vojáků zachrání, stále se jeví jako vypočítavý lhář. Vikтору chce za každou cenu získat pro sebe, proto si po bitvě vymýšlí báchorky o tom, že Pavel už není mezi živými a pro jistotu jeho jméno připiše na seznam mužů, kteří mají být na Staroměstském náměstí popraveni. Vikтору i její rodinu během celého příběhu pronásleduje, přičemž je mu za každé situace největší předností nechutné vyděračství. V závěru povídky si např. vynucuje Viktořinu lásku a zároveň jí slibuje, že když odejde s ním, nic se jejím nejbližším nestane. To však byla sprostá lež, jež byla typickou Lahůnkovou vlastností. Těmito slovy Vikтору v závěru příběhu vydírá: „*Mohl bych vás násilím unést, mohl bych otce vašeho i Světelského před soud zavléci – víte, že by smrti byli trestáni. Otec zůstal proti mandátu ve vlasti a Světelský už dávno k smrti odsouzen. Nuže jak jste se rozhodla?*“¹⁰⁰

V další části příběhu nám Jirásek představuje hlavní hrdinku sličnou pannu Vikтору, dceru evangelického kněze. Ta ztělesňuje nekonečnou krásu a dobrotu, citlivost a také oddanost, je útočištěm pro bojovníky a velkým pokušením pro sluhy. Její krása a nevinnost vzbudí vášeň v každém muži. Srdce této sličné panny patří však pouze Pavlovi, kterého nadevše miluje. Jiráskem je Viktora neustále připodobňována k andělu jako např. v této pasáži: „*Byla krásná. Jako tajuplné zjevení vypadala v tom polosvětle. Bílý její šat, jevící útlý a štíhlý tvar těla, odrážel se od černého křesla. Kol spanilé, poněkud ubledlé tváře vinuly se bohaté, světlé kadeře. [...] Byla něžná a krásná jako rozkvetlá právě bílá růže – a v tesklivém to zadumání jako truchlící anděl.*“¹⁰¹ Druhou nejmilejší osobou je pro ni její laskavý a moudrý otec, jež stojí v každé situaci při ní. Je jejím ochráncem a její lásku

⁹⁹ JIRÁSEK, A. *Viktora. Povídka z dob utrpení národa českého*. Praha: 1874, s. 136.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 133.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 10-11.

k Pavlovi ve všech směrech podporuje. Viktora je velice skromná a pokorná dívka, jež netouží po ničem jiném, než po životě v poklidu se svými nejmilejšími.

Ze všech postav této povídky je to právě Viktora, která v tomto příběhu nejvíce trpí. Hluboká láska mezi ní a Pavlem představuje typický romantický rys, jenž se projeví mnohem výrazněji, když ji hned z počátku její milý opouští. Záhy na to dojde k romantické chvíli loučení. „*A umlkli oba. – V teskné loučení plno jest srdce, člověku tísní prsa tíže, chce se jí zbavit slovem, však hrdlo jako staženo – a tu jen slzy, polibek hovoří.*“¹⁰² O Pavlovi nemá Viktora dlouho žádné zprávy a trápí se. Brzy na to se však vzchopí a přes otcovy i Vavřincovy prosby jde na bělohorské bojiště, kde svého milého nachází těžce zraněného. Dočasný úkryt a brzké zlepšení Pavlova stavu ji naplňují vírou a nadějí v lepší zítřky. Přesto se stále obává o bezpečí nejen jeho, ale i svého otce, jenž je postarším člověkem a jenž vykonává funkci evangelického kněze, jež byli po bitvě na Bílé hoře vyhnáni ze země.

V závěru příběhu se rozhodne k vlastnímu jednání, při němž zabijí Lahůnka, který přišel jejich idylu do poklidné horské samoty rozvrátit. Na jedné straně se nám zde Viktora staví do pozice mstitelky, na straně druhé také do pozice oběti. Pozice mstitelky je dle mého názoru zcela na místě, neboť za to, jak se k ní a k celé rodině Lahůnek během celého příběhu choval, nezasluhoval jiný rozsudek. Co však jistě každého čtenáře překvapí, je skutečnost, že se vůbec k tomuto činu naše hlavní hrdinka Viktora odhodlala. Tato vzrušená epizoda totiž vygradovala do takových rozměrů, v níž Viktoře nic jiného nezbývalo, neboť v první řadě myslela na své blízké, které chtěla zachránit. S tím souvisí její druhá pozice oběti. Raději než na sebe myslela na svého budoucího manžela Pavla a svého milovaného otce. V hlavě se jí v první řadě zrodila tato myšlenka: „*Oni zahynou a ten bídník je s to dopustit se násilí. Zachraň aspoň je, byť i tys zahynula!*“¹⁰³

Toto nesmírné dojetí, jež zajisté každého čtenáře při dočítání díla doslova rozechvěje, bylo Jiráskovým záměrem. Celou povídku od samého počátku pojednal tak, aby byla co nejvíce dojemná a tklivá, což se mu určitě podařilo. Viktora umírá v předvečer své připravené svatby a její blízcí ji pochovají v bílých svatebních šatech na místo, kam si sama přála – do údolí, v němž často se svým milým

---

¹⁰² JIRÁSEK, A. *Viktora. Povídka z dob utrpení národa českého*. Praha: 1874, s. 18.

¹⁰³ Tamtéž, s. 134.

rozprávěla. Příběh mladé lásky již od úvodu připomíná napínavou epizodu, v níž milenci překonávají nekonečné množství překážek. Tudiž tento milostný příběh vstupuje do popředí a každý čtenář doufá a věří ve šťastný konec. Několika nepopsatelnými slovy tento Jiráskův záměr zhodnotila autorka Jaroslava Janáčková: „*Nikde jinde nesplatil Jirásek tak velký dluh tklivé plačtivosti, uplatňované v beletristickém ohlédnutí k Bílé hoře a v četbě pro ženy, jako ve Viktorě.*“¹⁰⁴ Zde je třeba připomenout, že Jirásek vybíral postavy pro své povídky stejným metrem. Stejně tak jako v jeho *Povídkách z hor*, tak i v jeho obrazech historických se nám pronásledování a všichni revoltující jeví jako bytosti, jež touží po lepším životě, po spravedlnosti a po zemi, v níž nebude nikdo ničit život druhým. Svými díly pouze vybízel lidstvo k boji za svá práva a k boji proti jakýmkoli ničitelům ve společnosti. Takto např. popsal Jiráskovy historické práce Miloslav Novotný: „*Každá jeho práce jako by říkala: Tolik jsme v minulosti vytrpěli, ale přece dnes žijeme.*“¹⁰⁵

Jak jsme již výše zmínili, v předešlé povídce *Zámecký hejtman* Jirásek popsal silné citové pouto mezi otcem a synem. V příběhu *Viktory* tento motiv autor užil znovu a navíc příběh obohatil poutem dvou mladých lidí. Láska kněze Martiniuse ke své dceři je skutečně nesmírná a to samé platí ze strany spanilé Viktory. Oba o sebe navzájem pečují, povzbuzují se, utišují a všestranně podporují: „*Jako anděl útěchy sklonila se k jeho šedivé, starostí plné hlavě Viktora. Jemný, zvučný její hlas, v němž tolik se ozývalo lásky, byl útěchou, hudbou jeho sluchu, jenž stále bédování a nářek malomyslný věřících slýchal.*“¹⁰⁶ V nejtěžších chvílích jsou jim oporou žalmy obsahující modlitby, jež si společně předčítají. Největším neštěstím je pro ně představa odloučení či ztráty jednoho z nich, k níž bohužel na konci příběhu dojde. Martinius je stejně jako Pavel ze smrti své dcery zdrcen a sklíčen, přičemž si je plně vědom, jaké oběti byla jeho dcera pro životy jiných schopna. Pouhé tři roky poté umírá i on a je pochován vedle své milované dcery Viktory.

Ani v tomto příběhu, stejně jako v povídce *Zámecký hejtman*, nepoužil Jirásek postavu druhého rodiče – postavu maminky. Viktora žila pouze se svým otcem a sluhou Vavřincem. O mamince se zmiňuje Pavlovi až v osudný předvečer své svatby, neboť jí je po mamince a po rodném městě velmi teskno. Takto odpovídá

¹⁰⁴ JANÁČKOVÁ, J. *Alois Jirásek. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: 1987, s. 69.

¹⁰⁵ NOVOTNÝ, M. *Roky Aloise Jiráska*. Praha: 1953, s. 120.

¹⁰⁶ JIRÁSEK, A. *Viktora. Povídka z dob utrpení národa českého*. Praha: 1874, s. 95.

Pavlovi na otázku, proč zrovna dnes večer pláče: „*Ach, Pavle, na myslí mi tanula Praha, a vzpomínám na svou matičku. Ach, zítra nepožehná dceři své – daleko, daleko je, a kdo ví, spatřím-li kdy její hrob.*“¹⁰⁷ Ani Pavel již žádného z rodičů neměl, proto utěšoval Viktoru tím, že jim určitě všichni žehnají a že jim brzy nastanou lepší časy.

Co však nebylo opomenuto Jiráskem ani v jedné z těchto próz, byla otázka tématu boha. S touto tematikou se můžeme setkat v několika pasážích, v níž se na boha – Hospodina odkazuje. Jak už sám podtitul této povídky (*Povídka z dob utrpení národa českého*) naznačuje, žili lidé ve velmi těžkých podmínkách a jedinou útěchou jim byla právě alespoň víra v boha. Proto se v některých částech setkáme např. s knihou žalmů, což je jedna z knih Starého zákona. Po bitvě na Bílé hoře vyšel navíc příkaz, že pokud evangeličtí kněží jako byl Martinius nezmění svou víru, budou spolu s ostatními kněžími vyhnáni ze země. Ačkoli byla tato etapa naší historie velmi bouřlivá a zlá, Martinius se své víry nehodlal vzdát a raději se s ostatními skrýval v každém sebemenším zapadlém koutku naší vlasti. Ve srovnání s předchozí povídkou se zde sice také objevuje názor na Hospodina jako nesmírně spravedlivého, ale také se setkáme s takovými výroky, kdy Hospodin na svůj lid zapomněl nebo kdy by měl ve svém hněvu ustát.

Zhruba ve třetině této prózy je nám Jiráskem detailně vylíčen a popsán prvek krajiny, v níž najdou naši hlavní hrdinové útočiště a nový domov. Celá tato pasáž *Viktory* se nám může jevit jako venkovská povídka, v níž převládá věcné referování. V této horské samotě totiž naše skupinka najde pochopení u obyčejných lidí, jejich lásku a v neposlední řadě i trochu toho obyčejného štěstí. Tato část povídky je pojata ve vysokém stylu a připomíná nám dokonalou idylu, která okamžitě zmizí v momentě, kdy sem vtrhne zhrzený obdivovatel *Viktory*. Autor se zde nechal unést mnoha básnickými prvky, díky nimž čtenáři nečiní potíže si danou krajinu představit v živých barvách. Takto např. dokázal Jirásek popsat ono údolí, v němž si přála být *Viktora* jednou pochována: „*Byl to nevelký travnatý ouval, nad nímž kolem šeré se vypínaly jedle a smrky. Na bocích ale rostly bílé břízy, jichž dlouhé haluze vítr jako vlasy rozvíval. Naproti na svahu*

---

¹⁰⁷ JIRÁSEK, A. *Viktora. Povídka z dob utrpení národa českého*. Praha: 1874, s. 128.

stará osika rozkládala korunu svou a jí po boku jako dcery u matky své tři mladé břízy klonily své hlavy. Tam spěchala Viktora a za ní Pavel. ¹⁰⁸

Nemusíme zde dlouze popisovat výjimečnost situace, která se na pozadí ústředního jádra příběhu přihodila, stejně tak jako v povídce předešlé. Opět nás Jirásek v úvodu povídky nechává hádat, jakou historickou událostí se bude zabírat, ačkoli podtitul tohoto díla nám značně napovídá. V samém úvodu této povídky Jirásek použil biblický citát nazvaný *Pláč Jeremiášův*, jež nám dává jasné znamení o atmosféře celého díla. Těmito slovy popsal autor v úvodu danou situaci: „*Čechům nastával bolestný – věčně památný den. Temné pověsti kolovaly Prahou; nikdo neznal jejich počátek. Bylo vidět znamení na nebi i na zemi.*“¹⁰⁹ Zajímavé je, že ve *Viktoře* Jirásek vylíčil samotnou bitvu do nejmenších detailů, nicméně problémem a skandálnímu útěku krále Fridricha ze země se více věnuje v *Zámeckém hejtmanu*, v němž naopak bitva jako taková popsána nebyla. Tematiku symbolů zde Jirásek také neopomenul. V *Zámeckém hejtmanu* např. spadl třikrát nůž, v čemž kuchař spatřoval znamení v podobě nějakého nebezpečí, zatímco ve *Viktoře* nebezpečí symbolizují vyjící psi či temná mračna na obloze. O těchto symbolech se Jirásek zmiňuje pouze nepatrně, ovšem přehlédnout je nelze: „*Dnes po celou noc prý běhali zas ohaři; vyjí, až prý hrůza poslouchat. A před večerem, jak jsem slyšel, bylo vidět na nebi v tu stranu k Břevnovu temná mračna; pak se roztrhla, a na šedém nebi ukázala se ohromná metla a pak truhla umrlčí.*“¹¹⁰

Jiráskova demokratizace ve výběru postav představuje typický realistický prvek. I v tomto díle si vybírá postavy z celého společenského spektra, tudíž mezi nimi nalezneme vysoce postavené figury i osoby velmi chudé. Na jedné straně nám autor představuje vysoce postaveného, vlivného a mocného důstojníka Lahůnka, na straně druhé se v příběhu objevuje např. sluha Vavřinec, jež žije s knězem i Viktorou jako jejich blízký příbuzný. Vedle sluhů nebo žoldnérů se také v příběhu objeví postava kováře, díky němuž se dovídáme o Pavlovi a výsledcích bitvy. Hlavního hrdinu Pavla bychom s největší pravděpodobností hledali někde na pomezí, neboť sice v příběhu vykonává povolání doktora, nicméně vlivným a mocným občanem zcela jistě není. Je nutné podotknout, že Jirásek neuzivá autostylizace, čili není v díle přímo účasten. Tento příznačný prvek realismu se

¹⁰⁸ JIRÁSEK, A. *Viktor. Povídka z dob utrpení národa českého*. Praha: 1874, s. 125.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 2.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 15.

však do jisté míry překrývá s prvkem romantickým, čímž je ztotožnění autora s hlavním hrdinou. Stejně jako chtěl bojovat za svůj národ pan Straka v *Zámeckém hejtmánu*, přestože byl již starým člověkem, chtěl taktéž bojovat mladý Pavel ve *Viktoře*, jemuž se to dokonce podařilo. Dle mého názoru chtěl Jirásek prostřednictvím těchto hlavních hrdinů vyjádřit svůj názor na tehdejší dobu, tudíž s hlavními hrdiny do jisté míry splývá. Kdyby se měl on sám v těchto těžkých chvílích našeho národa rozhodovat, zajisté by jednal tímto způsobem. Na této dráze historického romanopisectví vychází Jirásek nejen ze svého hlubokého demokratického cítění, jež v něm vyvolaly chvíle strávené v Hronově, nýbrž také z odborné znalosti historie spojenou s jeho bohatou fantazií.

Ačkoli je tato povídka rozsahem širší než *Zámecký hejtmán*, řadíme ji právem k těm čtivějším dílům. Jiráskův příběh má spád a to nejen díky jeho srozumitelnému jazyku a přímé řeči, ale také díky postavám, jež tolik trpí nebo naopak utrpení způsobují. Podtitul této povídky je tudíž skutečně výstižným a název dostal plným právem. Jirásek zde vytvořil velmi emocionální ráz kolem celého příběhu, čímž k dojemnému vyznění povídky značně přispěl. Z jakého důvodu náš autor zrovna *Viktoru* ze svých spisů vyloučil, zůstává stále nevysvětlitelným faktem. Můžeme se pouze dohadovat, zda byl snad problém v nadbytku citovosti nebo trpnosti či zda zde sehrála nějakou roli konfrontace s Třebízským, k níž došlo v roce 1874. Z tohoto sporu snad vzešla skutečnost, že navzdory vši tklivosti, jež měla vzbuzovat naději, se jeví *Viktora* jako dílo spíše optimistické.¹¹¹

Ve srovnání s dílem Třebízského působí však *Viktora* jako příběh „hřejivý“. Jirásek nám čtenářům představil milé postavy, jež i po krutém vyhoštění ze země dokázali najít u prostých lidí pochopení a nebýt zhrzeného Lahůnka žili by tito skromní lidé v poklidu horské samoty nadále. Podle slov Jaroslavy Janáčkové byla povídka *Tryzna bělohorská* od Třebízského „*pouhým výkřikem nad Bílou horou*“, zatímco Jiráskova *Viktora* se více přiklání k vylíčení času a dané doby, jež počíná právě rokem 1620. Již před *Skaláky* se Jirásek rozhodl hledat vlastní a pozitivnější

---

¹¹¹ JANÁČKOVÁ, J. *Alois Jirásek. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: 1987, s. 70.

ztvárnění historie, než jakým byl známý právě Václav Beneš Třebízský a dle mého názoru to bylo nejlepší rozhodnutí.¹¹²

6.3 Na dvoře vévodském

Tento významný historický obraz, který psal Jirásek na pokračování, stejně jako všechna svá pozdější velká díla, začal náš autor otiskovat ve *Světozoru* roku 1877. V Ottově Laciné knihovně národní se objevil roku 1881, kdežto předchozí ročník *Lumíru* přinesl jeho volné pokračování, *Ráj světa. Na Dvoře vévodském* je po *Skalácích* druhá větší práce Jiráskova, jež je situována opět do jeho rodného kraje – na náchodský zámek na přelomu 18. a 19. století. Přestože je toto časové zařazení oběma dílům společné, najdeme v nich podstatné rozdíly. Podle Zdeňka Nejedlého představují *Skaláci* obraz hluboké touhy a zoufalého boje českého lidu, jež byl zbaven svobody a musel se podrobovat cizí vůli. V románu *Na dvoře vévodském* se již otázkou o zrušení nevolnictví Jirásek zabýval konkrétněji a podrobněji.¹¹³

V duchu scottovské romantiky se Jiráskovi podařilo věrně zachytit dvě značně rozdílná prostředí, přičemž neopomenul hudební motivy, eleganci, ale také morální zvrácenost tehdejší společnosti. K zámeckému prostředí se váže velkomyslnost a ušlechtilost spojená však s nečestností a podlostí některých lidí. Naproti tomu v prostředí měšťanském spatřujeme neobyčejnou soudržnost, přátelskost a společenskost celé rodiny Podhajských. Po stránce literární bychom mohli tvrdit, že tento historický román představuje obraz rokokového stylu v jeho nejplnější a nejdokonalejší podobě.¹¹⁴ Tento román má velice širokou expozici, v níž nám Jirásek v 27 kratších kapitolách představuje Náchod a postavy s ním spojené. V postavě vévody shledáváme ušlechtilého osvícence, jenž se na jedné straně přiklání k návrhu o zrušení roboty, na straně druhé v něm spatřujeme slabocha, jakousi loutku ovládanou záletnou vévodkyní. Ono osvícenství zde symbolizuje novou dobu, jež vzbuzuje vědomí lidství, tudíž i vědomí národní. Dále se zde setkáváme s obrozeným vlivem, jenž reprezentuje náš sekretář spolu s dalšími

---

¹¹² JANÁČKOVÁ, J. *Alois Jirásek. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: 1987, s. 72.

¹¹³ JIRÁSEK, A. *Na dvoře vévodském*. Praha: 1958, s. 275.

¹¹⁴ MUKAŘOVSKÝ, J. a kol. *Dějiny české literatury III*. Praha: 1961, s. 438.

vlastenci setkávající se v Praze v hostinci „U koruny“ nebo také postava slepého mládence Valentina Kochana, jež má velký obdiv k minulosti a uniká do vlastního světa. Již samotný název hostince „U koruny“ nám napovídá, že se jedná o místo, v němž se vedly rozhovory výhradně v jazyce českém, ačkoli na ostatních místech dominovala němčina. Souhrnně lze říci, že román *Na dvoře vévodském* nemůžeme zcela označit obrozenským románem, přestože se s několika prvky setkáme.

Stejně jako v Jiráskových jiných dílech je i zde důležitým prostředkem hudba, jež je prostoupena v celém příběhu a tvoří ústřední atmosféru románu. Hudebním motivem náš román nejen začíná, ale i končí. Již v úvodu popisuje Jirásek tříkrálovou mši, jež je připravována rodinou Podhajských, pro něž představuje hudba a vše s ní spojeno nepopsatelnou blaženost. Právě z postavy Arnoldiho, jež se náhle objeví a vydává se za potomka muzikantského rodu Bendových, je Podhajský vyloženě nadšen a vidí v něm velmi nadaného zpěváka. Rovněž vévodský dvůr žije především hudbou, neboť se můžeme v románu dočíst o divadle, orchestru, sboru a různých představeních. Tyto aktivity tvoří vlastně centrální osu, kolem níž se točí ostatní příhody. Lze říci, že hudba zde zastává dvojí funkci, přičemž první z nich je ta čistá a povznášející směřující k postavě Podhajského, druhou je funkce požitkářská svádějící k nestoudnosti v pohledu na dobrodruha Arnoldiho.

Jak jsme již lehce nastínili, osou tohoto románu je tedy mravně a ideově společenský konflikt mezi jednotlivými vrstvami společnosti – zápas o zrušení roboty. Jiráskovi jde v první řadě o lid a o jeho dobro, chce ho zbavit toho největšího břemene, jež lidi tolik tíží. Stejně jako tato slova vyřkl vévoda Petr v našem románu, smýšlel i hlavní hrdina Hlasivec a s ním i samotný Jirásek: „*Krásná jest theorie o právech lidských, ale lépe jest přispěti než deklamovati!*“¹¹⁵ Již při prvním setkání vévody a Hlasivce zjistíme, že oběma postavám šlo opravdu o to samé. Vévoda ukazuje mladíkovi historickou pamětihodnou chalupu, v níž kdysi za pruských válek bydlel Fridrich Veliký, avšak Hlasivec mu odpovídá: „*Chalupu a místo dějiny zvěčnily, však nenahradí ubohým obyvatelům všecko*

---

¹¹⁵ JIRÁSEK, J. *Na dvoře vévodském*. Praha: 1958, s. 57.

*trápení a slzy, jež ten veliký panovník – [...] mne nenadchnou takové činy, jež bídu národů rozmnožují.*¹¹⁶

Pro postavu tohoto ideálního vlastence měl zpočátku Jirásek vybrané jiné jméno, což dokládá jeho počáteční záměr načrtnutý v zápiscích z let 1875-6: „*Vojtěch reprezentoval znovuvzkříšení – lid.*“¹¹⁷ V postavě Antonína Hlasivce tedy spatřujeme výjimečného hrdinu, který bojuje proti společnosti a zároveň chce společnosti pomoci. Právě Hlasivec se nám ve všech směrech jeví jako kladný a odvážný hrdina, jež spojuje pražské vlastence s Náchodem, měšťanstvo s lidmi ze zámku a v neposlední řadě vévodu Kuronského se svými poddanými. Jde za svým cílem a lidu chce pomoci, i když si je vědom mnoha překážek ze strany vrchnosti. Zároveň během příběhu prožívá osudovou lásku, za níž je ochoten také bojovat. Ve chvíli, kdy sděluje přátelům odchod z Prahy za prací, pronese tato slova, jež plně mluví za jeho chrabrou povahu: „*Vy jste Pražáci, měšťáci a znáte lid jen z trhu. Neznáte jeho bídu. Každý z nás se zavázal, že bude působit pro vlast, seč síly jeho jsou. Neprohlídne-li lid, všecka naše práce bude marnou. Znáte ty důtky vrchnostenského úřednictva. Chci také řemenem v těch důtkách býti, ale řemenem, který nebije a nebolí, který chladí a chrání, a dá Bůh, že nadarmo pracovati nebudu.*“¹¹⁸

Právě Hlasivec je jedním z vlastenců, o kterých Jirásek v tomto díle píše. Nejen, že nadevše miloval svůj rodný český jazyk, navíc nedal dopustit na svou vlast a na vše, co se k ní vztahovalo. Znal velmi podrobně českou minulost, do níž se velmi často ve svých myšlenkách vracel a byl velkým obdivovatelem kronik, z nichž se dověděl o všech našich předcích a jejich významných činech. Velmi rád se procházel Prahou, navštěvoval sídla českých knížat a králů, přičemž myslel na světlejší dny našeho národa. V průběhu příběhu lze i vypožorovat jeho vývoj. Antonín se stále stává pevnějším a přesvědčenějším ve svém jednání, v němž jedná vždy upřímně a otevřeně. Stejně tak se zachová v rozhovoru s vévodou ve chvíli, kdy se zdá, že již nemá naději a neuspěje: „*Vaše Výsost ráčila být ke mně vždy tak milostivá a mne vyzvat, abych vždy mluvil upřímně. Činil jsem tak vždy a chci tak nyní učiniti. Jedná se dnes o návrh, který přízně vaší Výsosti došel. Vím však*

¹¹⁶ JIRÁSEK, J. *Na dvoře vévodském*. Praha: 1958, s. 57.

¹¹⁷ JANÁČKOVÁ, J. *Alois Jirásek. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: 1987, s. 148.

¹¹⁸ JIRÁSEK, J. *Na dvoře vévodském*. Praha: 1958, s. 38.

*najisto, že má mnoho protivníků, kteří všemožně usilují jej zmařiti.*¹¹⁹ Z výše popsaného je evidentně jasné, proč si tolik rozuměl s podivínem čítajícím staré knihy Valentinem Kochanem, pro nějž byla nejdůležitější rovnost lidí.

Ono vlastenectví zde představuje typický prvek romantické tvorby. Jirásek vlastenectvím vyjadřuje oddanost zemi, v níž se narodil, v níž vyrostl a v níž žije. Tato země, k níž chová osobní sympatie a o jejíž blaho neustále usiluje, je mu za každé situace teplým domovem. Pro svou zemi je schopný se kdykoliv obětovat, což prostřednictvím svých hlavních postav dokázal ve všech jeho dílech. Zároveň nikdy nevylučoval úctu k jiným zemím nebo národům a stál vždy na straně lidu. V románu *Na dvoře vévodském* např. uvedl problémy lidu, jež byli pro neplacení daní zavírání do žaláře. Použil zde situačního motivu – ženu se třemi hladovějícími dětmi, jež přichází prosit za svého uvězněného muže. Tento motiv je totožný s motivem z Hugova románu *Devadesát tři*.¹²⁰ Celou epizodu vyřeší samozřejmě hlavní hrdina Hlasivec, jenž by pro dobro lidu udělal cokoliv. V této souvislosti právě spatřujeme, jak se těžkostmi lidu „zabývali“ všichni ostatní sloužící vrchnosti, jen ne samotný vévoda.

Protipól k postavě Hlasivce představuje zloděj, lhář a svůdník jménem Arnoldi, jemuž Jirásek určil roli takto: „*Arnoldi zástupce pokolení českého, nadaného, ale původ zapírajícího.*“¹²¹ Ačkoli je jeho pěkným vzhledem i nádherným hlasem v úvodu příběhu celá rodina Podhájská při příležitosti tříkrálové mše doslova oslněna, je toto nadšení vystřídáno záhy zlostí a zuřivostí. Po jeho nádherném hudebním výstupu na lednové mši opustí totiž tento cizinec učitelův dům bez ohlášení a ještě je okrade. Stejně tak jak se zachová zde u obyčejných lidí rodiny Podhájských, předvede se i v závěru našeho románu mezi lidmi vysoce postavenými, na náchodském zámku vévody Petra Kuronského. Nejen, že se zde vydává za italského zpěváka a chce se svými nápady a přednostmi vloudit do přízně vévodovy, navíc se ještě dvoří vévodově nejmladší dceři Johance a udržuje neřestný poměr se samotnou vévodkyní Annou Karolinou. „*Ten planý mák! Planoucí červená barva! Vzplane-li ona žářem, aneb již vzplanula? Vévoda – stařec. A ona – není také již mladá – ale je vévodkyní. Ze zpěváka, komedianta bude tajný milostník, a z milostníka... bohatým mocným mužem.*“ – „*Princezna!*

¹¹⁹ JIRÁSEK, J. *Na dvoře vévodském*. Praha: 1958, s. 225.

¹²⁰ JANÁČKOVÁ, J. *Alois Jirásek. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: 1987, s. 150.

¹²¹ Tamtéž, s. 149.

*Sama květina bílá a čistá! Takové krásné dítě milovati, býti jeho první sladkou myšlenkou a touhou!*¹²²

V celém příběhu uplatnil touto postavou Jirásek nesčetné množství intrik, nástrah a machinací, nicméně však také mnoho zásadních protiakcí, v jejichž čele stál Antonín Hlasivec. Tomu jsou prostředkem k odhalení přetvářek a intrik dopisy, jež fungují jako usvědčující dokumenty. Náš autor postavil do kontrastu dvě rozdílné osoby s odlišným hudebním hlasem. Na jedné straně dobrodruha Arnoldiho s hlasem doslova uchvacujícím, na straně druhé úředníka Hlasivce s hlasem absolutně obyčejným, zato vzdělaného vlastence s vytříbeným charakterem usilující dlouhý čas o zrušení nevolnictví a odstranění roboty. V uskutečnění tohoto plánu ho podporovali vlastenečtí přátelé, jež mu byli zároveň během celého příběhu nápomocni. Mezi ně patřil například věrný Holub, Valentin Kochan, v němž Hlasivec objevil dávného milence své nebožky matky Rozárky, nebo celá rodina Podhájských spolu s Josífkem. Zhruba ve čtvrtině příběhu mu také při usvědčení svůdníka Arnoldiho pomáhá starý sluha Martin Stieglitz, jediný snad dobrý a poctivý člověk na tomto dvoře, který sám lásku Johanky ke zpěváku Arnoldimu vypozeruje.

Naopak mezi důležité spojence italského zpěváka Arnoldiho patřil vypočítavý direktor Vrána, v němž Hlasivec později odhalil svého proradného otce, jenž jeho i svou matku opustil a ponechal v bídě. Otce Hlasivec však neuznává a spíše se hlásí k otci „náhradnímu“ Valentinu Kochanovi, s nímž si tolik rozumí. Těmito tajemnými původy, jež jsou v průběhu příběhu odhalovány, se zabýval romantický a sentimentální román. Díky nim byli čtenáři více napínáni a samozřejmě také dojatí. Tohoto schématu Jirásek použil z jediného prostého důvodu. Chtěl rozlišit dva muže z opačných ideologických pozic, přičemž chtěl dojít k přímému odsouzení direktora Vrány a k obhájení podivného „slepého mládence“, jež je posedlý četbou knih, Valentina Kochana.¹²³

Další stoupenkyní a obdivovatelkou falešného italského zpěváka byla vévodkyně Anna Karolina, jež se snažila podle svých potřeb a za každé situace vévodu Kuronského ovládat. Jejich vztah je založen na lži, neboť svého manžela několikrát podvedla a on ji vždycky nakonec odpustil. Tato vznešená avšak

¹²² JIRÁSEK, A. *Na dvoře vévodském*. Praha: 1958, s. 51-52.

¹²³ JANÁČKOVÁ, J. *Alois Jirásek. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: 1987, s. 150.

koketní dáma přivedla na svět dokonce čtvrtou dceru, která vévodova nebyla a byla Kuronskému na obtíž: „*Madame, nikdy neuznám toto dítě za své – pochopíte, že přítomnost jeho ...*“ „*Vévodkyni odpustil, dávno už, a chtěl na onen skutek zapomenout. Ale to dítě jej připomenulo, dítě, jež má nésti jeho jméno!*“¹²⁴ Ač je to obdivuhodné, je vévoda krásou své ženy uchvácen a bezmezně ji miluje, tudíž je pro její spokojenost schopen cokoli udělat. Vévodkyně však jeho lásku neopětuje, důležitější pro ni vždy bylo její postavení. Dokonce i její tři dcery princezny, jež žijí v přepychu, jsou ovládané a vedené hlavně matkou.

Zalíbení najde právě Anna Karolina v mladém, šarmantním a nadaném zpěváku Arnoldim, s nímž se tajně stýká. Již v počátku našeho příběhu je Arnoldiho velkou zastánkyní a přimlouvá se u vévody za jeho místo úředníka, jež již bylo přislíbeno Hlasivcovi na doporučení Františka Martina Pelcla. Jirásek nám tuto ženu představil jako dámu bez nejmenšího vědomí povinnosti a čestnosti. V celém příběhu si vlastně vynucuje skvěle strávené léto plné pohody a zábavy. Vévodkyni samotné jsou totiž starosti lidu naprosto cizí, proto se terčem její kritiky stává právě Hlasivec a to nejen z důvodu získání místa úředníka namísto zpěváka Arnoldiho na jejich zámku, nýbrž také jeho plán o zrušení nevolnictví, jež chce včas překazít: „*Abych upřímně mluvila, nepřeji tomu návrhu a ráda bych, aby vše při starém zůstalo. Než více si toho vážím, že je jasno mezi námi. Oh, ty časy smutné chladnosti jsou tytam, a ten návrh, třeba zamítnutý, nezkalí naše štěstí, pravda-li?*“¹²⁵

Dalším důležitým prostředkem, jenž Jirásek v tomto historickém románu uplatnil, je námět lásky a krásných žen. Podobně jako zde má hudba dvojí funkci, i v lásce užil náš autor bohatou stupnici. Na jedné straně jsme uneseni čistou a zdravou láskou Hlasivce k milované Elišce, jinak také láskou pomocníka Josífka k Mařence Podhájských, na straně druhé však nepřejeme lásce blouznivé a nezdravé, jako je láska Johančina či láska neřestná mezi vévodkyní a svůdником Arnoldim. Zde je nutno vyzdvihnout Jiráskovo umění, neboť dokázal tuto neřestnou hru vystihnout s takovou realistickou přesvědčivostí, v níž mu neunikla veškerá jemnost ale i

---

¹²⁴ JIRÁSEK, A. *Na dvoře vévodském*. Praha: 1958, s. 82-83.

¹²⁵ Tamtéž, s. 215.

nemravnost, ba dokonce provokace: „*Má bohyně! Jdu do nebes, do ráje! [...] Ó, vy jste všemocná! Pak budu bezpečen v ráji, dokud mne anděl z něho nevypudí!*“¹²⁶

Ve srovnání s předchozími dvěma pracemi se v tomto románu na téma bitvy na Bílé hoře odkazuje pouze okrajově, neboť jádrem tohoto románu je zrušení nevolnictví a odstranění roboty, a to při setkání Hlasivce se „slepým mládencem“ Kochanem, jež mu ukazuje Fridrichovu ztracenou koňskou podkovu: „*Jste Čech. Znáte-liž osmý listopad léta 1620? Hned po bitvě uprchl český král. A dne čtrnáctého listopadu přenocoval tamhle v zámku. Byla to jeho poslední noc v Českém království. – Smutná to památka! – Smutná, ba smutná! Od těch časů tak jsme zabředli, že ani už necítíme; tolik ran stihlo nás od těch časů, až jsme žebráky se stali, a nevíme už ani, že praděd náš byl bohatý a mocný.*“¹²⁷ Stejně tak se o podkově zmiňoval Jirásek v první próze *Zámecký hejtman*, kde ji dokonce pan Straka namísto památních husitských zbraní vyměnil a po zbytek času uctíval: „*Hlídám zde krásnou památku, paní má, tu co nám Fridrich, kurfist při Rejně, někdy král český, zanechal.*“¹²⁸

Důležitou postavu, jíž Jirásek do samotného příběhu také zahrnul, byl František Martin Pelcl, na jehož doporučení se Hlasivec dostal do funkce sekretáře na náhodském zámku. V hostinci jeden z mužů Hlasivci oznámil: „*... zejtra o hodině jedenácté na půlorloji u Karolina čekati má na profesora řeči a literatury české, Martina Kožíška či Pelcla, a ten mu něco příjemného, ba i veselého poví.*“¹²⁹ Volba této postavy byla Jiráskem právem vybrána. Právě Pelcl byl českým vlastencem, buditelem, osvícencem, spisovatelem a v neposlední řadě vysokoškolským pedagogem. Svého času vyučoval češtinu a dějepis ve Vídni, později od roku 1793 se stal prvním profesorem češtiny na tehdy nově založené katedře české řeči a literatury na pražské univerzitě. Martinem Pelclem chtěl náš autor poukázat na srozumitelný český jazyk a s tím spojené samozřejmě vlastenectví, na něž se prostřednictvím postavy Hlasivce odvolává. Petr Kuronský o tomto muži pronesl: „*Ah, Pelcl. Vévoda přeje učencům.*“¹³⁰

---

¹²⁶ JIRÁSEK, A. *Na dvoře vévodském*. Praha: 1958, s. 257-259.

¹²⁷ Tamtéž, s. 97.

¹²⁸ JIRÁSEK, A. *Z bouřlivých dob. Zámecký hejtman*. Praha: 1899, s. 55.

¹²⁹ JIRÁSEK, A. *Na dvoře vévodském*. Praha: 1958, s. 39.

¹³⁰ Tamtéž, s. 58.

Za zmínku zde jistě stojí Jiráskova demokratizace ve výběru postav, jíž užívá ve všech svých pracích. Opět zde představuje společnost, která je tvořena lidmi z nejvyšších kruhů tehdejší aristokracie vztahující se k náhodskému zámku, nicméně také vrstvu měšťansky lidovou reprezentovanou domácností Podhájských. Autor tímto vybral postavy z celé společenské škály, jež jsou zobrazeni v prostředí jim vlastním a jež se navzájem dokáží podporovat a ctít. To například dokazuje hluboký přátelský vztah vysoce postavené princezny Johanky a obyčejné venkovské dívky Mařenky, jež je dcerou učitele. Svůj volný čas tráví princezna raději s ní, jelikož touží po volnosti a nějakém dobrodružství. Ačkoli má Mařenka strach nejen z odhalení vztahu princezny se zpěvákem Arnoldim, ale také o svou lásku s Josífkem, věrně Johance pomáhá a naslouchá jí. Výběr tohoto jména nebyl pro Jiráskův nikterak složitý, neboť tento román obdařil autobiografickými prvky. Dcera náhodského regenschoriho se jmenuje Mařenka Podhájská, tedy stejně jako autorova manželka, jíž celý život vroucně miloval.

Postavu vévody Petra Kuronského zobrazil Alois Jirásek jako velmi rozpolcenou osobnost. Ačkoli je velmi ušlechtilým a moudrým panovníkem, nechá se ovládat svou ženou a své povinnosti svěřuje do rukou jiných, kteří toho pro svůj prospěch zneužívají. Lidé v jeho zemi ho sice ctí, nicméně o jeho nerozhodnosti zapříčiněnou vévodkyní Annou Karolinou moc dobře vědí. V prvním setkání s vévodou, o jehož postavení neměl Hlasivec ani potuchy, prohlásil: „*Ó, všecika čest vévodovi Kuronskému. Již v Praze jsem jen samou chválu o něm slyšel.*“¹³¹ Během našeho příběhu, jenž je časově poměrně krátký, dojde nejen k rozvratu vévodova manželství, nýbrž také samotný majitel náhodského zámku v závěru románu zemře, sotvaže stačí vydat patent o zrušení roboty a ulevit tím lidem v jeho zemi.

Čeho si zajisté každý čtenář všimne, je skvostné znázornění krajiny v Ratibořicích, kde má vévodova rodina venkovské sídlo. Sem do tohoto okouzujícího a ničím nerušeného kraje, v němž si princezny rády hrají na venkovanky, si jezdí panstvo odpočinout. Zejména vévodkyně Anna Karolina chce zde v poklidu trávit léto, proto naléhá Petra, aby své rozhodnutí o vydání patentu učinil dříve, než do Ratibořic odjedou. Jirásek toto prostředí vykreslil skutečně dokonale a to v celé své kráse: „*V údolí ratibořickém zášeřím stromů vine se Úpa. Za ní bujně zelená*

---

¹³¹ JIRÁSEK, A. *Na dvoře vévodském*. Praha: 1958, s. 57.

*lučina po celém úzkém údolí podél toku šumné řeky ve stínu starých olší... Před průčelím [...] rozkládá se zahrada, plná kvetoucích rostlin a libě páchnoucích keřů. Dále blyští se hladina nevelkého rybníka, na jehož čistě upraveném břehu několik starých buků pyšně koruny své vypíná. V šeru háje zalahodí oku tu tam světle zelený palouček se studánkou neb omšenu a úponkovitými rostlinami zarostlou poustevnou.*¹³²

Otázkou stále zůstává, proč do svého příběhu Jirásek zahrnul právě prostředí Ratibořic. Tato místní část města Česká Skalice ležící v údolí Úpy je známá zejména díky spisovatelce Boženě Němcové, která zde prožila své dětství. První zmínky o Ratibořicích jsou z roku 1388, přičemž náchodské panství koupil roku 1792 právě vévoda Petr Biron. Ten při svém prvním setkání s Hlasivcem vyzvídá, jestli ví, jak mu vlastně lidé říkají: „*Jdete ke Kujonovi z Kurlandu? – Nikoliv. K Bironovi z Kurlandu. – Ach, tak vám tu historii ve vsi nepověděli? Když vévoda Biron zdejší panství zakoupil a po prvé sem přijížděl, připravili mu velkolepé uvítání... když spatřili vrchnost, volali a křičeli: Hoch Kujon von Kurland! Spletli si Birona s Kujonem!*“¹³³ To naši otázku částečně zdůvodňuje, neboť Jirásek chtěl v tomto příběhu panem vévodou Petrem Kuronským navázat na paní kněžnu z *Babičky* Boženy Němcové. Tou je právě princezna Kitty neboli Kateřina – dcera vévody Petra Kuronského, jež je zvyklá žít v přepychu.

Další velmi pozoruhodnou pasáž tvoří sedmá kapitola s názvem *Episoda*, v níž Jirásek detailně vylíčil pravdivý příběh o rodu Smiřických, konkrétně o Alžbětě Smiřické. Mladá princezna Johanka byla z její podobizny, jež visela v jedné z chodeb náchodského zámku natolik nadchnuta, že se za každou cenu chtěla něco o této okouzující dámě dovědět. Její věrná přítelkyně Mařenka ji podle vyprávění své tety a strýce vypověděla celý příběh o této spanilé dívce, jež byla kvůli lásce k vykoupenému otroku z Afriky potrestána několikaletým žalářem na hradě Kumburk. Tato epizoda Johanku velmi dojala a připomněla jí její vřelý cit, jež chová k podvodníkovi Arnoldimu: „*Ta vytrpěla pro svou lásku. To všechno proto, že ona byla hraběnkou a on jen cizí, sprostý člověk. Ó, já bych zrovna tak jednala, jako ona!*“¹³⁴

---

¹³² JIRÁSEK, A. *Na dvoře vévodském*. Praha: 1958, s. 254-255.

¹³³ Tamtéž, s. 59.

¹³⁴ Tamtéž, s. 76.

V porovnání s předchozími prózami lze dílo *Na dvoře vévodském* plným právem nazvat historickým románem. Na rozdíl od povídky nebo novely je co do rozsahu delší, jeho fabule a syžet je také komplikovanější. Příběh je rozvit hned několika směry a zachycuje více hlavních i vedlejších postav. Děj je zasazen do vzdálené minulosti, přesto se zde Jirásek pohybuje v oblasti tvorby romantické, přičemž neopomíná problémy lidu tehdejší doby. Jeho dílo je psáno srozumitelným a jasným jazykem, nicméně některé pasáže jazykem archaičtějším plným přechodníků a přímé řeči, čímž autor dosáhl historicky věrného líčení a vystižení dané doby. Jak jsme již výše zmínili, klíčovými hesly, jež v tomto historickém románu Jirásek postavil do popředí, jsou v první řadě intriky, motivy zrady, otázky cti, dále také svoboda, rodina nebo zábava. Autorem nám byl představen velmi vzrušený děj plný zvratů, nevypočitatelných náhod a tajemství, jež jsou postupně během příběhu odhalována. Tyto vyobrazené zápletky, jež díky Jiráskovu umění tvoří ústřední dějové napětí, do jisté míry zastíňují vlastní historické jádro této práce, jež představuje boj o zrušení roboty. Čtenář totiž v některých pasážích zcela pozapomene na hlavní podstatu tohoto díla, neboť je zaneprázdněn a napínán konflikty, jež se v popředí příběhu odehrávají.

Plným právem lze souhrnně říci, že jde o román vzešlý z rodácké znalosti Náchoda, z osobních zážitků i několikaletého studia našeho autora doplněný obrovskou horlivostí pro hudbu a zpěv, přestože Jirásek hudebníkem nebyl. Je až obdivuhodné, jak Jirásek dokázal onen motiv hudby využít pro charakteristiku jednotlivých postav i prostředí s nimi spojených. Velmi originálně a neobyčejně se navrácí k dílu zakladatelky novodobé české prózy Boženy Němcové a k dějovému románu, jehož hrdina nám čtenářům do jisté míry připomíná postavu z pohádek.

7 Závěr

Alois Jirásek, mistr českého realistického románu, se se svými nespočetnými pracemi nesmazatelně a zcela oprávněně zapsal do základního fondu české národní literatury. Svým rozsáhlým dílem objímá v podstatě celou národní minulost, v níž podává podstatný průřez celými českými dějinami, nicméně látkově se autor věnoval třem významným obdobím českých dějin: době husitské, době pobělohorské a době národního obrození. Jeho díla se stala velice oblíbenými a dostala se do povědomí nejen žáků či studentů, nýbrž také oslnila čtenáře starších ročníků. Někdy se objevuje názor, že je Jirásek čten pouze z povinnosti, zde můžeme doložit jeden z výroků Vlastimila Vondrušky – autora *Přemyslovské a Husitské epeje*, jenž našeho autora brání: „*Pro mě nikdy nebyl Jirásek povinná četba. Jeho jazyk a styl vyprávění mě dodnes hladí po duši. Jestli to, co napsal, byla pravda, pro mě v tomto ohledu není důležité.*“¹³⁵

Podnětem k tomu, že jsem si pro svou diplomovou práci vybrala právě osobnost Aloise Jirásky, byla skutečnost, že on je hned druhým významným spisovatelem 19. století (hned po Boženě Němcové), jehož po všech stránkách obdivuji, stejně tak jako mnoho jiných významných osobností, jako byl Arnošt Lustig: „*Mistře Jirásku, učil jste lid čísti, přemýšletí a uvažovati, to znamená připravovati cestu k svobodě, působil jste na jeho city, sílil a utvrzoval jste jeho dobrou vůli, zdroj odhodlání a statečných činů. Zato naplněno je každé české a slovenské srdce vděčností k Vám.*“¹³⁶ Jeho tvorba zahrnuje nejen rozsáhlejší prózu, ale také právě práce menší či drobné, jež se ke čtenářskému okruhu tolik nedostaly. Před samotným psaním této práce jsem si uvědomila, že je mým úkolem zde představit autora, jenž se stal nejen prototypem českého kritického realismu s historickými látkami, ale také autora lidového, jímž se stal hlavně pro své romantické kompoziční postupy a aspekty.

Jiráskovy tvůrčí počátky spadají do přelomu let 70. a 80. 19. století, v nichž převážně své drobné práce psal, tedy do doby než vyšel jeho slavný román *Psohlavci*. Během této éry, začínající jeho *Povídkami z hor*, vytvořil náš autor několik drobných prací, které jsou mezi čtenářstvem méně rozšířené, přesto velmi

---

¹³⁵ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. [online]. [cit. 2015-04-03]. Dostupné z: <http://www.aloisjirasek.cz/slavni-i-neslavni-o-jiraskovi>

¹³⁶ Tamtéž.

zdařilé a hodné naší pozornosti. Mezi ně můžeme zařadit např. *Skaláky*, *Vojenské povídky*, *Maloměstské historie* nebo právě tři stěžejní prózy, jež byly pro tuto práci vybrány. Z toho důvodu jsem se těmito pracemi blíže zabývala a pokusila se je vhodně analyzovat. Především jsem se zaměřila na žánrové prolínání prvků romantických a realistických, čímž jsem snad Jiráskovo literární umění představila ještě v lepším světle a povýšila o úroveň, ačkoli to snad nebyla potřeba: „*Pan profesor Jirásek věděl, proč to psal, a my mu i dnes dobře rozumíme.*“¹³⁷ Tato slova napsal prezident T. G. Masaryk v dopise k Jiráskovým 70. narozeninám.

Na základě této analýzy vybraných děl můžeme s jistotou tvrdit, že Jirásek svou spisovatelskou dráhu započal jako skutečný romantický spisovatel, což o něm mezi lidmi není zcela známo. Nejvíce tomu nasvědčuje příběh *Viktory*, v němž lze najít několik romantických rysů. Samotnou postavu Viktory a vše, co je s její osobou spojeno, naplnil Jirásek romantickým nádechem. Přirovnává ji k andělu, jež vroucně miluje a zároveň je milována Světelským, pro něhož také v závěru povídky nešťastně umírá. Stejně tak romanticky vykreslil Jirásek horské prostředí, v němž naši hlavní hrdinové najdou útočiště před pronásledováním, přičemž neopomenul zmínit ani motiv vlastenectví, jež doplňuje celé napětí příběhu. V postavě pana Straky v *Zámeckém hejtmanu* spatřujeme zase starého leč odvážného a výjimečného muže, jež chtěl za každou cenu za svůj národ bojovat a dovolil si dokonce k tomu přemlouvat i samotného krále Fridricha, v němž se bohužel odvaha nenašla. Tento energický hejtman v závěru povídky bohužel umírá, nicméně svou čest a vážnost si udrží do posledních chvil svého života. Na pozadí příběhu Jirásek opět vytříbeně popsal náhodské okolí a do povídky vhodně zvolil historické osobnosti, mezi nimiž byl např. Jan Ámos Komenský. Napínavým románem *Na dvoře vévodském* nám čtenářům Jirásek představil sloučení dvou zcela rozdílných vrstev společnosti, motivy zrady a intrik, jež jsou doprovázeny náměty lásky a jež poněkud zastihují jádro celého románu – odstranění roboty. I zde dokázal náš autor vyobrazit krásnou přírodu ratibořického údolí, jejíhož dokonalého popisu dosáhl pomocí prostředku pro něho příznačného - hudby.

---

¹³⁷ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. [online]. [cit. 2015-04-03]. Dostupné z: <http://www.aloisjirasek.cz/slavni-i-neslavni-o-jiraskovi>

Z výše uvedeného mohu tvrdit, že v každé z těchto próz dokázal Jirásek velmi poutavě zobrazit historickou látku spojenou s námětem lásky, ale také smrti. Zajímavým faktem zůstává, že ve všech těchto drobných Jiráskových pracích v závěru umírá kladná ba dokonce hlavní a výjimečná postava. V *Zámeckém hejtmanu* je to sám hejtman, ve *Viktoře* sama Viktora a v románu *Na dvoře vévodském* majitel náhodského panství vévoda Petr Kuronský. Tyto motivy jsou všem třem dílům společné, nicméně jsou podané vždy jiným a odlišným způsobem. Ačkoli jsem touto tvorbou, jež jsem mohla díky této práci podrobně poznat, doslova uchváčena a očarována, musím říci, že se z mladého romantického spisovatele předně vyvinul výtečný a neobyčejný spisovatel prózy realistické.

Na základě této analýzy vybraných děl jsme i dokázali pravdivost či nepravdivost výroků, jež Jiráskovi jeho kritici adresovali. Nudným spisovatelem Jirásek zajisté nebyl, historii našeho národa také nijak nezkresloval, psychologie postav mu nikdy nebyla cizí a ani nebyl namyšleným spisovatelem, jak se někteří z kritiků domnívali. Nyní stojí za zmínku pár slov kritiků, jako byl A. Novák nebo F. X. Šalda, kteří později o Jiráskovi napsali: „*Jako je nemožné každému českému člověku nepročíst Palackého, tak je nemožné minout Jiráskovo dílo. Zavál nás všechny duchem minulosti tak uchvatitelsky, dal nám poučenou tak trvalou a výstrahu tak naléhavou, že jejím pásmem musí projít každý Čech hodný tohoto jména, chce-li si úzký prostor přítomnosti rozšířit o prostor velkých zmrtvělých předchozích pokolení od nejdávnějších dob a chce-li určit a zajistit i všem příštím budoucím. Spisovatel Jiráskova rázu nerodí se v národě často a mnohokrát.*“ – „*U nás je Jiráskův nejčistší čin, který bude hrát a svítit svou lahodnou vroucností, až rozprysknou se jako pestré bubliny jalové kejklířské triky leckoho domněle nejmodernějšího.*“¹³⁸

Přestože Tomáš Töpfer není tolik slavnou osobností, za zmínku na závěr jistě stojí tento výrok, v němž o našem autorovi píše: „*Vaše díla mne pronásledovala celý školní věk. Byl jsem nucen obstarávat si „obsahy“ povinné při hodinách českého jazyka i velmi nekalým způsobem. A dnes se Vám musím přiznat: z Vašich knížek jsem dočetl do konce snad jen Staré pověsti české. Averzi k Vašemu dílu podtrhla také inflace Vašich knížek na knižním trhu v době, kdy jsem vyrůstal. Místo*

---

¹³⁸ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. [online]. [cit. 2015-04-03]. Dostupné z: <http://www.aloisjirasek.cz/slavni-i-neslavni-o-jiraskovi>

clifftonek a indiánek, které jsem musel pracně shánět, se to všude hemžilo jen Vámi. Já vím, ale vím to až dnes – tenkrát jsem to nevěděl – nemohl jste za to. Nemohl jste za poněkud scestné názory profesora Nejedlého, nemohl jste za to, že jste byl ve jménu své ideologie vlastně zneužit... V této době jste dávno odpočíval na hřbitově ve svém rodném Hronově... Už Vás mám velmi rád.“¹³⁹

---

¹³⁹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. [online]. [cit. 2015-04-03]. Dostupné z: <http://www.aloisjirasek.cz/slavni-i-neslavni-o-jiraskovi>

8 Seznam literatury

Prameny:

JIRÁSEK, Alois. *Z bouřlivých dob. Zámecký hejtman*. Praha: Jan Otto, 1899.

JIRÁSEK, Alois. *Viktora*. Povídka z dob utrpení národa českého. Praha: Jan Otto, 1874.

JIRÁSEK, Alois. *Na dvoře vévodském*. Praha: Mladá fronta, 1958.

Sekundární literatura:

DOKOUPIL, Blahoslav. *Český historický román 1945-1965*. Praha: Československý spisovatel, 1987.

FETTERS, Aleš. *Alois Jirásek dnes*. Hronov: Občanské sdružení Kruh Hronov, 2000.

TUČEK, Alois. *Alois Jirásek: kapitoly literárně kritické*. Praha: Hejda&Tuček, 1901.

HÝSEK, Miloslav, MÁDL, Karel B. *Alois Jirásek - Sborník studií a vzpomínek na počest jeho sedmdesátých narozenin*. Praha: Nakladatelství Jana Otty, 1921.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: Melantrich, 1987.

JIRÁSEK, Alois. *Epilog k jubilejnímu vydání spisů Aloise Jiráska*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958.

JIRÁSEK, Alois. *Z mých pamětí*. Praha: Jan Otto, 1932.

JIRÁSEK, Alois. *Z mých pamětí: poslední kapitoly k nové kronice U nás*. Praha: Mladá fronta, 1980.

KAŠPAROVÁ, Blažena. *Alois Jirásek a jižní Čechy*. České Budějovice: Nakladatelství Růže, 1975.

Kolektiv autorů. *Památce Mistra Aloise Jiráska*. Praha: Dědictví Komenského, 1930.

- KUNC, Jaroslav. *Soupis díla Aloise Jiráska a literatury o něm*. Praha: Národní knihovna, 1952.
- MAŇÁKOVÁ, Marcela, MIKULÁŠEK, Alexej. *Sborník společnosti A. Jiráska I*. Praha: Společnost A. Jiráska, 1995.
- MAŇÁKOVÁ, Marcela, MIKULÁŠEK, Alexej. *Sborník společnosti A. Jiráska II*. Praha: Společnost A. Jiráska, 1996.
- MAŇÁKOVÁ, Marcela, MIKULÁŠEK, Alexej. *Sborník společnosti A. Jiráska III*. Praha: Společnost A. Jiráska, 1998.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan a kol. *Dějiny české literatury III*. Praha: ČSAV, 1961.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Alois Jirásek v obrazech*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1952.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Alois Jirásek*. Praha: Orbis, 1952.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Tyl, Hájek, Jirásek*. Praha: Československý spisovatel, 1950.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Za kulturu lidovou a národní*. Praha, 1953.
- NOVÁK, Arne. *Stručné dějiny literatury české*. Olomouc: R. Promberger, 1946.
- NOVOTNÝ, Miloslav. *Roky Aloise Jiráska*. Praha: Melantrich, 1953.
- PEŠAT, Zdeněk. *Boj o A. Jiráska v zrcadle kritiky*. Praha: Československý spisovatel, 1954.
- POKORNÝ, Milan, MIKULÁŠEK, Alexej, ZELENKA, Miloš. *Výroční sborník společnosti A. Jiráska IV*. Praha: Společnost A. Jiráska, 2001.
- POKORNÝ, Milan, ZELENKA, Miloš. *Sborník společnosti A. Jiráska V*. Praha: Společnost A. Jiráska, 2009.
- POSPÍŠIL, Ivo. *Genologie a proměny literatury*. Brno: Masarykova univerzita, 1998.
- VOBORNÍK, Jan. *Alois Jirásek – jeho umělecká činnost, význam a hodnota díla*. Praha: Nakladatelství J. Otty, 1901.

VORLÍČKOVÁ, Marie. *Soupis korespondence přijaté Aloisem Jiráskem od jednotlivců*. Praha: Muzeum Aloise Jiráska a Mikoláše Alše, 1968.

VORLÍČKOVÁ, Marie. *Soupis rodinné korespondence Aloise Jiráska a členů jeho rodiny*. Praha: Muzeum Aloise Jiráska a Mikoláše Alše, 198-.

Ostatní zdroje:

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. [online]. [cit. 2015-04-03]. Dostupné z: <http://www.aloisjirasek.cz/slavni-i-neslavni-o-jiraskovi>

9 Seznam příloh

- I. Rodný dům Aloise Jiráska
- II. Alois Jirásek – abiturient (r. 1871)
- III. První strana maturitního vysvědčení Aloise Jiráska
- IV. Jiráskův imatrikulační list z filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze a Jiráskovy záznamy z univerzitních přednášek
- V. Jeho nevěsta Marie Podhajská
- VI. Alois Jirásek se ženou a dětmi
- VII. První dvě knižně vydané práce Aloise Jiráska (V sousedství, Viktora)
- VIII. Dopis Mikoláše Alše Aloisi Jiráskovi
- IX. Postava Zdeňka Nejedlého
- X. Jiráskovo divadlo v Hronově a Muzeum v Praze

2. a) Rodný domek Aloise Jiráska.
b) Rodná světnička Aloise Jiráska.

ALOIS JIRÁSEK V OBRAZECH. Vydalo Státní pedagogické nakladatelství, Praha. 1952 • Tiskem Orbis 02

¹⁴⁰ NEJEDLÝ, Z. *Alois Jirásek v obrazech*. Praha: 1952, s. 2.

Příloha II. Alois Jirásek – abiturient¹⁴¹

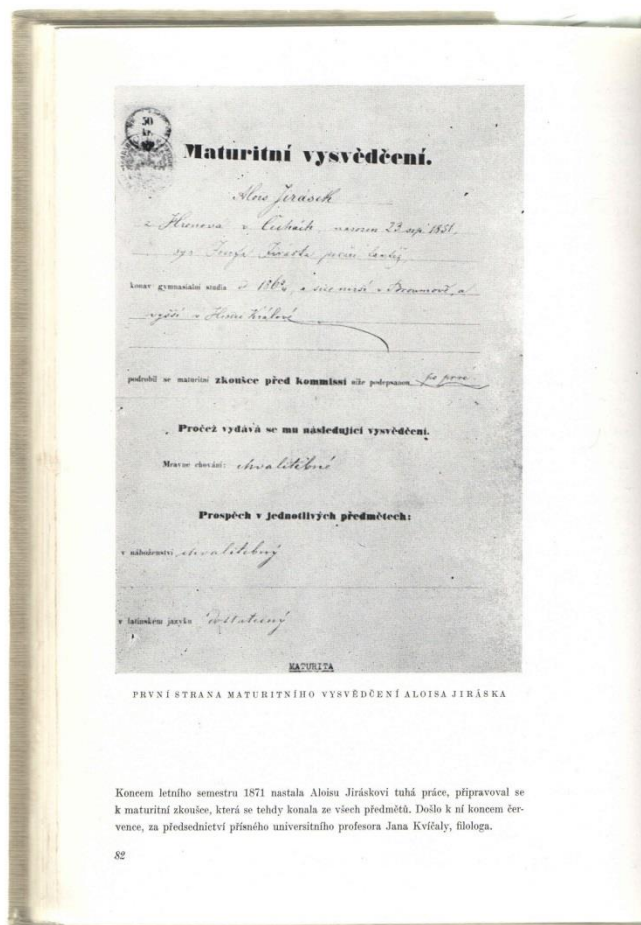

7. Alois Jirásek - abiturient (r. 1871).

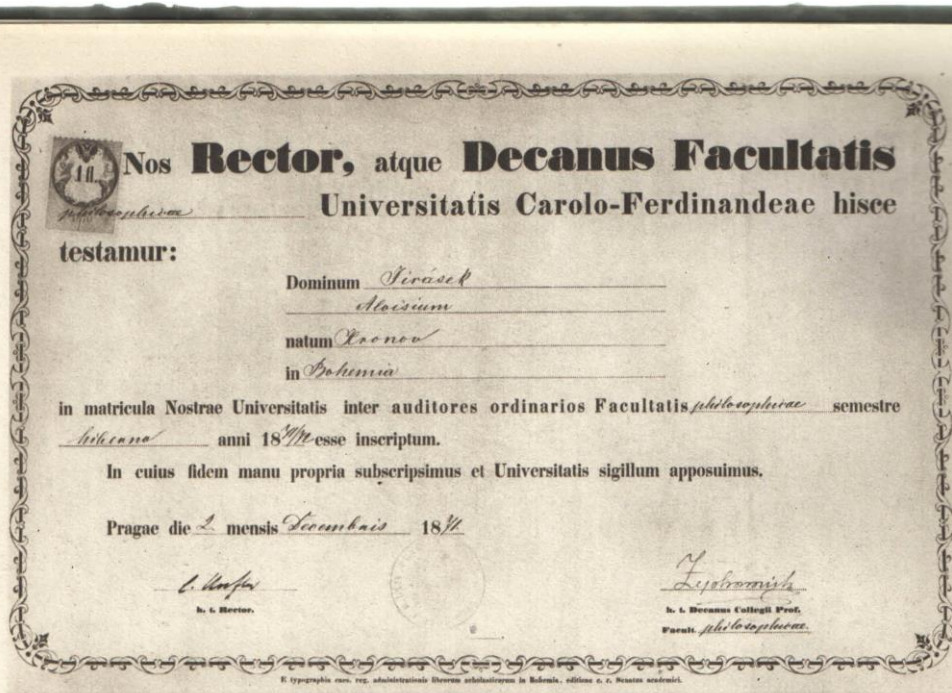
ALOIS JIRÁSEK V OBRAZECH. Vydalo Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1952 • Tiskem Orbis 02

¹⁴¹ NEJEDLÝ, Z. *Alois Jirásek v obrazech*. Praha: 1952, s. 7.

Příloha III. První strana maturitního vysvědčení Aloise Jiráska¹⁴²

¹⁴² NOVOTNÝ, M. *Roky Aloise Jiráska*. Praha: 1953, s. 82.

8. a) Imatrikulační list Jiráskův z filosofické fakulty Karlovy university v Praze.
b) Jiráskovy záznamy z univerzitních přednášek.

¹⁴³ NEJEDLÝ, Z. Alois Jirásek v obrazech. Praha: 1952, s. 8.

Příloha V. Marie Podhajská¹⁴⁴

12. a) Marie Podhajská (žena Aloise Jiráska) v devatenácti letech.

b) Alois Jirásek s dceruškou Boženkou.

ALOIS JIRÁSEK V OBRAZECH. Vydalo Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1952 • Tiskem Orbis 62

¹⁴⁴ NEJEDLÝ, Z. *Alois Jirásek v obrazech*. Praha: 1952, s. 12.

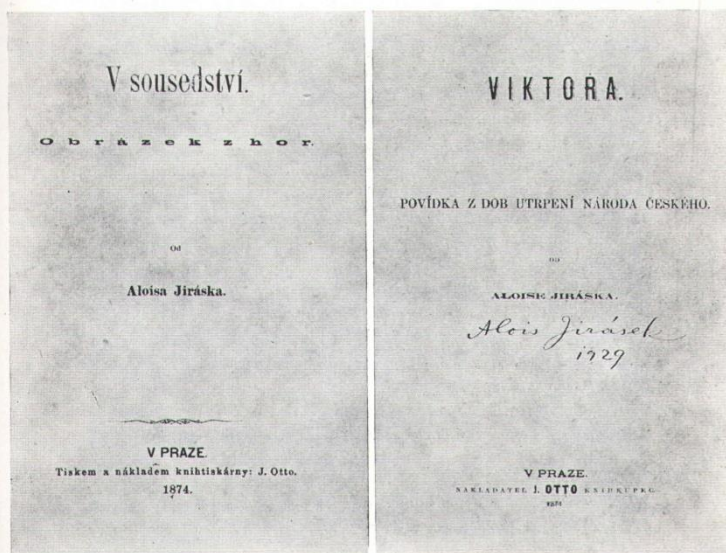
16. a) Alois Jirásek se ženou a dětmi.
b) Alois Jirásek v Hronově na své oblíbené vyhlídce »Na farách«.

ALOIS JIRÁSEK V OBRAZECH. Vydalo Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1952 • Tiskem Orbis 02

¹⁴⁵ NEJEDLÝ, Z. *Alois Jirásek v obrazech*. Praha: 1952, s. 16.

Příloha VII. První dvě knižně vydané práce Aloise Jiráska¹⁴⁶

Alois Jirásek z počátku v Litomyšli pokračoval ještě v svých pracích básnických i v *obrázcích z hor*. Roku 1874 mu vyšly básně *Boží bojovníci* s motivem husitským ve Světozoru, *V rozvalinách* v almanachu Souzvuk, *V bouři* v Lumíru a roku 1875 *Domov* spolu s jinými verši opět ve Světozoru. Z povídek se k jeho *Dvorskému* z roku 1872 a k *Anášovi* z roku 1873 připojily roku 1874 prózy *Zálž* (Světozor), *Pro statek otcův* a *Prutovský* (Lumír) a *Na přípěři* (almanach Souzvuk).

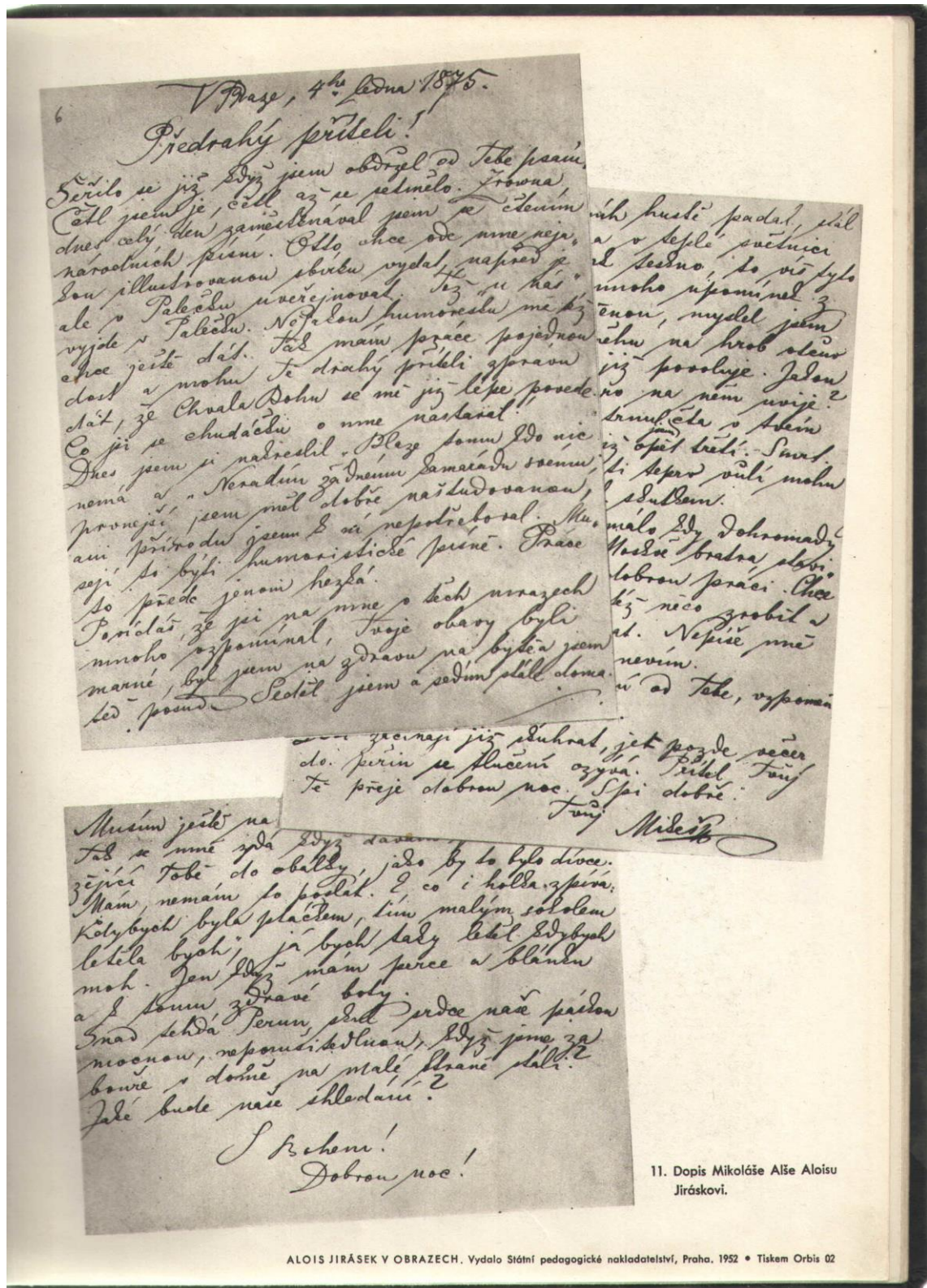

PRVNÍ KNIŽNĚ VYDANÁ PRÁCE
ALOISA JIRÁSKA
(Laciná knihovna národní, sv. 15)

DRUHÁ KNIŽNĚ VYDANÁ PRÁCE
ALOISA JIRÁSKA
(Ženská bibliotéka, sv. 24 a 29)

Roku 1874 vyšly už také v nakladatelství Jana Otty první dvě práce Jiráskovy samostatně: obrázek z hor *V sousedství* a historická povídka *Viktora*.

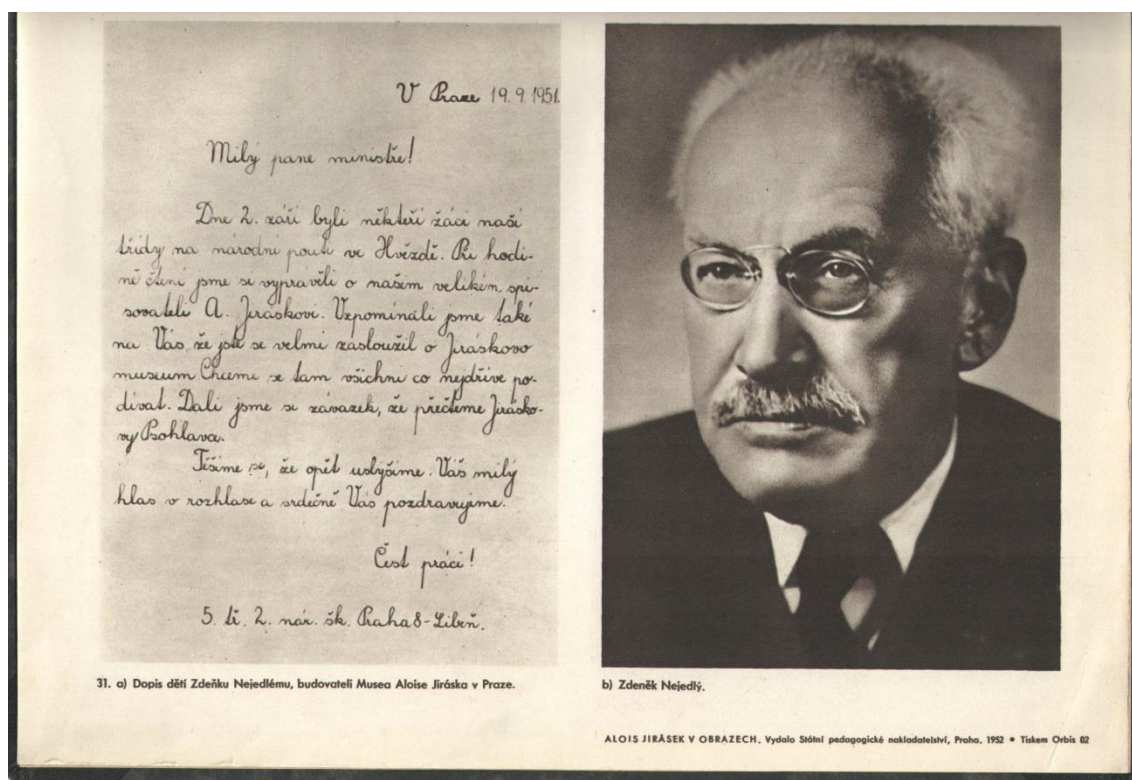
¹⁴⁶ NOVOTNÝ, M. *Roky Aloise Jiráska*. Praha: 1953, s. 119.

11. Dopis Mikoláše Alše Aloisi Jiráskovi.

¹⁴⁷ NEJEDLÝ, Z. Alois Jirásek v obrazech. Praha: 1952, s. 11.

Příloha IX. Postava Zdeňka Nejedlého¹⁴⁸

¹⁴⁸ NEJEDLÝ, Z. Alois Jirásek v obrazech. Praha: 1952, s. 31.

29. a) Jiráskovo divadlo v Hronově, sídlo letních »Jiráskových Hronovů«.
b) Muzeum Aloise Jiráka v Praze. Celkový pohled.

ALOIS JIRÁSEK V OBRAZECH. Vydalo Státní pedagogické nakladatelství, Praha. 1952 • Tiskem Orbis 02

¹⁴⁹ NEJEDLÝ, Z. *Alois Jirásek v obrazech*. Praha: 1952, s. 29.

